

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Märt Saag

**SUHTELISE ENAMUSVALIMISE POLIITILISED TAGAJÄRJED:
KÕRVALEKALDED KANADA NÄITEL (2004-2008)**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Rein Toomla, MA

Tartu 2020

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite seisukohad, ning kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

Märt Saag

Kaitsmine toimub ...../kuupäev/ kell ...../kellaaeg/

...../aadress/ auditooriumis ...../number/.

Retsensent: ..... /nimi/ (...../teaduskraad/),

..... /amet/

Lühikokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö peamiseks uurimisülesandeks oli selgitada välja, miks on 2000-ndatel aastatel olnud Kanadas niivõrd suur kolmandate ja enamate parteide osakaal parlamendis. Selleks analüüsiti Kanada 2004., 2006. ja 2008. aasta parlamendivalimiste tulemusi. Nimetatud aastatel toimunud valimistel võis täheldada otsest kõrvalekaldumist parlamentlikust kaheparteisüsteemist, kuna ükski partei ei saanud absoluutset enamust ning samas oli kolmandate ja enamate erakondade osakaal parlamendis väga kõrge.

Töö esimeses, teoreetilises osas on esitatud mitmeid erinevaid käsitlusi parteisüsteemide ja suhtelise enamushääletuse kohta. Peamiselt on käsitletud Maurice Duverger' uurimust ja tema kuulsat Duverger' reeglit, mille kohaselt peaks suhtelise enamusvalimise süsteem viima reeglina kaheparteisüsteemi tekkeni. Samuti toodi välja teoreetikute täiendused Duverger' reeglile ja ka selle kohta tehtud kriitika.

Töö teises, empiirilises osas on analüüsitud nelja võimalikku peamist põhjust, s.o majanduslikke põhjuseid, etnilisi probleeme, föderaliseerimisraskusi ja valijate taju, miks eelnimetatud kolmel valimisel on kolmandad ja enamad parteid saanud niivõrd palju hääli.

Kokkuvõtteks on leitud, et Kanada kolmandate ja enamate parteide suure toetuse peamisteks põhjusteks on etnilised probleemid ja föderaliseerimisraskused. Seos majanduslike põhjustega on suhteliselt nõrk ning ka taktikalise hääletamise mõju on väike, sest valijad hääletavad pigem meeldivuse järgi ja see aitab seletada ka kolmandate ja enamate parteide kohtade suurt arvu parlamendis.

Sisukord

Sissejuhatus.....	5
1. Duverger' reegel, selle täiendused ja kriitika.....	7
1.1 Duverger' reegel	7
1.2 Täiendused Duverger' reeglile.....	9
1.3 Duverger' reegli kriitika	11
2. Kanada parteisüsteem 2000-2010	18
2.1 Suuremad parteid Kanada parlamendis ja nende valimistulemused	18
2.2 Valimistulemusi mõjutavad faktorid.....	20
2.2.1 Majanduslikud põhjused	20
2.2.2 Etnilised probleemid	24
2.2.3 Föderaliseerimisraskused	27
2.2.4 Valijate taju	30
Kokkuvõte.....	34
Kasutatud kirjandus	37
Summary	39

Sissejuhatus

Suhtelise enamusvalimise süsteem ehk FPTP (First-past-the-post) hääletusmeetod on kasutusel peaaegu kolmandikus maailma riikides. FPTP hääletusmeetod tähendab seda, et valimisringkonnal on üks mandaat ja valituks osutub kandidaat, kes saab selles ringkonnas kõige rohkem hääli. Tuntumateks riikideks, kus see hääletusmeetod kasutusel on, on näiteks Kanada, India, Suurbritannia ja Ameerika Ühendriigid.

Politoloog Maurice Duverger on toonud välja, et riikides, kus kasutatakse FPTP hääletusmeetodit, tekib lõpuks parlamendis kaheparteisüsteem. Samas on teada, et kõikides riikides, kus kasutatakse seda süsteemi, sellise tulemuseni siiski ei jõuta.

Käesolevas bakalaaurusetöös uuritakse 2004., 2006. ja 2008. aastal toimunud Kanada parlamendivalimisi. Nimetatud valimistel on näha otsest kõrvalekaldumist parlamentlikust kaheparteisüsteemist, sest tegelikult ei saavuta ükski partei parlamendis absoluutset enamust ja samas on kolmandate ja enamate erakondade osakaal väga kõrge. Allpool, empiirilises peatükis on näha, et 1990-ndate aastate ja 2000. aasta valimistel on kolmandate ja enamate parteide osakaal olnud samuti kõrge, aga erinevus on selles, et nendel valimistel omab üks erakond absoluutset ülekaalu. 2010-ndate aastate parlamendivalimiste puhul saab aga rääkida peaaegu klassikalisest Duverger'ist, ehk ühel erakonnal on olemas absoluutne ülekaal ning kolmandate ja enamate parteide osakaal on madal.

Peamiseks uurimisülesandeks on selgitada välja, miks on olnud 2004., 2006. ja 2008. aasta Kanada parlamendivalimistel kolmandate ja enamate parteide osakaal parlamendikohtades nii suur.

Käesolevas töös kasutatakse erinevate politoloogide käsitlusi. Maurice Duverger'i (1964) teooria kohaselt peaks FPTP hääletusmeetod viima pika peale kaheparteisüsteemini. Rein Taagepera (1989) ja Douglas W. Rae (1976) on samuti leidnud, et ringkondades, kus häälteenamus annab ühe mandaadi, peaks selline süsteem viima stabiilse kaheparteilise süsteemi loomiseni ja tihti on see nii ka olnud.

Uurimismeetoditest kasutatakse Kanada valimiste kohta kogutud tööde, sh uurimuste kvalitatiivset sisuanalüüsi. Samuti analüüsitakse teoreetilisi lähenemisi parteisüsteemidele ja valimissüsteemidele üldiselt. Seda uurimismeetodit kasutatakse sellepärast, et antud töö puhul ei ole võimalik püstitada otseseid hüpoteese ja seetõttu peab keskenduma rohkem sisuanalüüsile.

Uurimisprobleemi lahendamiseks on kasutatud ka Kanada valimistulemusi. Nende analüüsiks kasutatakse nii kvalitatiivset kui ka kvantitatiivset sisuanalüüsi meetodit.

Töö esimeses peatükis, s.o teoreetilises osas käsitletakse peamiselt järgmiste parteisüsteemide ja FPTP hääletusmeetodi kohta kirjutanud politoloogia suurkujude uurimusi: Maurice Duverger' (1964), Rein Taagepera (1989), Douglas W. Rae (1976) ja ka Alan Ware (1996). Lisaks käsitletakse ka Steven R. Reedi (2001), André Blaisi (2016), Aaron B. Wildavsky (1959), Matthew M. Singeri (2013), John Gerringi (2005), Grigorii V. Golosovi (2018) ning Caitlin Milazzo, Robert G. Moseri ja Ethan Scheineri uurimusi (2018). Teoreetiline osa jagatakse kolmeks alapunktiks. Esimeses alapunktis käsitletakse Duverger' reeglit, teises Duverger' reegli täiendusi ja kolmandas Duverger' reegli kohta esitatud kriitikat.

Töö teine peatükk, s.o empiiriline osa jagatakse kaheks alapunktiks. Esimeses alapunktis iseloomustatakse suuremaid parteisid Kanada parlamendis ja esitatakse valimistulemused. Teises alapunktis on analüüsitud peamisi politoloogilisi seletusi valimistulemuste seostele erinevate faktotitega, s.o majanduslikud põhjused, etnilised probleemid, föderaliseerimisraskused ja taju. Alustatud on teoreetikute käsitlestest ja uuritud, millised on olnud seoste võimalikud seletused demokraatiates üle maailma. Edasi on liigutud Kanada kohta spetsiifilisemate autorite käsitlestest juurde ja viidud läbi ka autori enda empiirilisi analüüse antud seletuste koht

1. Duverger' reegel, selle täiendused ja kriitika

1.1 Duverger' reegel

Maurice Duverger' uurimus „Les partis politiques“ on avaldatud 1951. aastal. Käesolevas töös on kasutatud selle 1964. aastal ilmunud inglisekeelset tõlget „Political parties“.

Kõige tähtsam osa Duverger' uurimuses on tema väide, et suhtelise enamusvalimise süsteem viib reeglina kaheparteisüsteemi tekkeni. Ta on kirjutanud, et suhtelise enamusvalimise süsteem tekitab kaheparteisüsteemi ka maades, kus see varem ei ole eksisteerinud, kuigi on näha kindlaid kalduvusi selle poole. See tähendab, et kaheparteisüsteem võib tekkida parlamendis tänu mingile muule valimissüsteemile. Näitena on ta toonud Lääne-Saksamaa, kus suhtelise enamusvalimise süsteem tekitaks olukorra, kus keskmised ja suured parteid saaksid hävitatud ja alles jääksid kristlikud demokraadid ja sotsialistid. Samuti on ta nimetanud Itaaliat, kus valimisreform viiks sama tulemuseni - üheks parteiks oleksid kommunistid ja teiseks kristlikud demokraadid - ning see viiks demokraatliku süsteemi kahjustamiseni (Duverger 1964: 228).

Lisaks on Duverger toonud oma uurimuses välja, et tema arvates on algsed parteisüsteemid parlamentides kõik kaheparteisüsteemid sõltumata valimisviisist. Kaheparteisüsteem vastab Duverger' arvates asjade olemusele, ehk poliitilisi otsuseid tehakse kahe alternatiivi vahel. Iga poliitilise otsuse tegemiseks on vaja teha valik kahe võimaluse vahel. Isegi poliitilised kompromissid on alati kaldu kas ühele või teisele poole. Lisaks leiab Duverger, et tsentrismi poliitikas ei eksisteeri. Tsentristlik erakond võib küll olla, aga üldiselt ei ole olemas kalduvust tsentrismi poole. Tsentrismi poliitikas saab seletada nii, et see on koht, kus mõlema poole mõõdukad, nagu näiteks mõõdukad vasakpoolsed ja mõõdukad parempoolsed, kohtuvad. Sisuliselt on aga mõlemad ikkagi teineteise vastu ja seega ei ole poliitikas tsentrism otseselt siiski võimalik (Duverger 1964: 215).

Maurice Duverger on käsitlenud kaheparteisüsteemi kujunemist suhtelise enamusvalimise süsteemi korral ning toonud välja häälteenamuse ja kaheparteisüsteemi seosed. Selles on ta eristanud mehaanilisi ja psühholoogilisi tegureid.

Mehaaniline tegur tähendab seda, et valimistel kolmanda või madalama koha saanud parteid on tihti alaesindatud, ehk need on parteid, kelle valimistel saadud häälte protsent ei vasta kuidagi nende saadud kohtade arvule. Kaheparteisüsteemis, kus kehtib otseselt lihtsa enamuse reegel, on

loogiline, et võrreldes valimised võitnud parteiga jääb üks erakond alaesindatuks. Kui on olemas ka kolmas partei, on see omakorda veelgi rohkem alaesindatud (Duverger 1964: 224-225).

Psühholoogilist tegurit on Duverger selgitanud nii, et kui kolm parteid opereerivad suhtelise enamusvalimise süsteemis, siis valijad saavad lõpuks aru, et nende poolt kolmandale parteile antud hääled lähevad lihtsalt raisku. See viib selleni, et valijad valivad kahe tugevama partei hulgast neile vähem vastumeelsema. Samas kehtib see reegel kolmanda partei kohta seni, kuni partei on kolmandal kohal. Kui üks kahest esimesest parteist peaks nõrgenema, langeb see kolmandaks ja senine kolmas partei tõuseb kahe esimese hulka. Arvestada tuleb sellega, et alati ei esine alaesindatus ja nende valitava partei allakäik ning sellega kaasnev teise partei poolt hääletamine samaaegselt, vaid tihti tuleb alaesindatus ilmsiks varem, kuna inimesed tajuvad partei allakäiku aeglasemalt (Duverger 1964: 226).

Duverger on esitanud teooria, et suhtelise enamusvalimise süsteem suudab hoida kindlakskujunenud dualismi ka siis, kui on tekkinud erimeelsused suurte parteide siseselt või kui on tekkinud uued parteid. Uued parteid peavad edu saavutamiseks omama tugevat kohalikku toetust ja tugevat organisatsiooni riiklikul tasemel (Duverger 1964: 226).

Suhtelise enamusvalimise süsteem on Duverger' arvates võimeline taastama poliitikas kaheparteisüsteemi isegi siis, kui selle on suutnud lõhkuda kolmanda partei ilmumine. Ta on toonud kontrastina välja Suurbritannia ja Belgia näite, kus 20. sajandi alguses lõhuti sotsialistide poolt mõlemas riigis kaheparteisüsteem. Suurbritannias taastus kaheparteisüsteem 50 aastat hiljem tänu enamusvalimisele ja liberaalide kukutamisele, Belgias päästis proportsionaalne esindatus liberaalse partei ja samas tegi võimalikuks ka kommunistliku partei sünni (Duverger 1964: 227).

Riikides, kus on tugevalt juurdunud mitmeparteisüsteem, nagu näiteks Prantsusmaal, ei viiks suhteline enamusvalimise süsteem kaheparteisüsteemini kiiresti, kuid pikemas perspektiivis selleni ikkagi jõutaks. Duverger kahtleb ise teatud määral suhtelise enamusvalimise mõjudes nii kaheparteisüsteemi loomisele kui ka kaheparteisüsteemi kujunemisele. Samas töötab enamusvalimise süsteem just kaheparteisüsteemi kujunemise kasuks ning seda isegi siis, kui see ei vii alati kaheparteisüsteemini, sest on olemas palju muid erinevaid takistusi, mis võivad selle nurjata. (Duverger 1964: 228). Üheks peamiseks takistuseks saab lugeda tugeva kolmanda partei tekkimist, nii nagu näiteks sotsialistide tõus Belgias ja Suurbritannias 20-nda sajandi algul

(Duverger 1964: 227). Samas tuleks Duverger' arvates pidada suhtelise enamusvalimise puhul parteide dualismi ikkagi reegliks (Duverger 1964: 228).

Duverger ei sõnastanud oma uurimuses erinevate valimissüsteemide mõjust parteide arvule tehtud järeldusi selgelt seaduse või hüpoteesidena. Neid on püütud korduvalt sõnastada. Eelistatud Duverger' reegli (osades töödes nimetatud ka seaduseks) sõnastus on järgmine: „Häälteenamusreegel kaldub vähendama parteide arvu kahele, olenemata vaidlusküsimuste arvust.“ Eelistatum Duverger' hüpoteesi sõnastus on järgmine: „Proportsionaalne esindatus ei kipu parteide arvu vähendama, kui vaidlusküsimuste arv soosib mitme partei olemasolu.“ (Taagepera & Shugart 1989: 63).

Oma uurimuses on Duverger käsitlenud ka erinevaid parteisüsteeme ja esitanud nende kohta mitmeid selgitusi ja väiteid. Tema arvates ei ole lihtne vahet teha kaheparteisüsteemi ja mitmeparteisüsteemi vahel, kuna enamasti on ka kaheparteisüsteemi korral olemas väiksemad parteid, nagu näiteks Ameerika Ühendriikides, kus suurte parteide – Vabariiklik Partei, Demokraatlik Partei – kõrval on väiksemad parteid: progressiivid, sotsialistid, töölispartei jne. Kaheparteisüsteemi võib pidada ka anglosaksi fenomeniks, kuid Duverger' arvates võib arengut kaheparteisüsteemi poole näha ka mõnes Mandri-Euroopa riigis (Duverger 1964: 207-208). Kuigi Duverger' uurimuse läbiviimise ajal ei olnud Mandri-Euroopas kaheparteisüsteemi võimalik otseselt täheldada, nimetas ta siiski kaks riiki – Saksamaa ja Itaalia -, kus oli näha tendentsi kaheparteisüsteemi suunas. Mõlemas oli küll mitmeparteisüsteem, aga parlamendis oli olemas kaks suurt üksust: Saksamaal sotsialistid ja kristlikud demokraadid ning Itaalias kommunistid ja kristlikud demokraadid (Duverger 1964: 211).

1.2 Täiendused Duverger' reeglile

Mitmed autorid on nõustunud põhimõtteliselt Duverger' seisukohtadega, kuid pidanud omalt poolt vajalikuks tuua välja täiendavad tegurid, mis mõjutavad suhtelise enamusvalimise korral kaheparteisüsteemi kujunemist.

On leitud, et valimistulemusi võib mõjutada valimisringkonna magnituud. Valimisringkonna magnituudi suurust saab seletada nii, et see näitab, kui palju kandidaate osutub valituks igas valimisringkonnas (Rae 1967: 114). Väikese magnituudiga valimisringkonna puhul on tihti tulemuseks kas ligilähedane kaheparteisüsteem või otsene kaheparteisüsteem. Selle puhul osutub

valituks vähem parteisid ja esimesed kaks saavad neist kõige enam kohti ja ka hääli. (Rae 1967: 123-124). Piirkondades, kus valimiste võitjaks saab olla vaid üks kandidaat, on suurtel parteidel selge eelis (Rae 1967: 143).

Suhtelise enamushääletuse ja kaheparteisüsteemi seos on märgatav, aga on võimalik täheldada ka erandeid. Erandiks on näiteks Kanada, kus on olukorda muutnud regionaalsed vähemused. Samas peaks riigi valimisseaduses sätestatud suhteline enamushääletus siiski enamasti viima kaheparteisüsteemini (Rae 1967: 143).

Ka on leitud, et suhtelise enamusvalimise süsteemi korral on erakondi parlamendis vähem, kui proportsionaalse valimissüsteemi korral ja tänu enamushääletusele on valijad rohkem kursis riikliku poliitilise süsteemiga, kui kohaliku või piirkonnapõhise poliitilise süsteemiga (Ware 1996: 192).

On leitud, et Duverger' reegel toimib ka kohalikel valimistel. Tasakaalus üldistus, nagu seda on Duverger' reegel, esitab kalduvusi, mitte kindlaid fakte. Tasakaalus üldistuse (*equilibrium generalization*) ehk Duverger' tasakaalu (*Duvergerian equilibrium*) võib seletada lahti nii, et näiteks kohalikel valimistel on kaks kandidaati saanud suure osa häälest ja on näha liikumist kaheparteisüsteemi poole. Ideaalne Duverger' tasakaal on see, kui kumbki kandidaat saab 50% häälest. Kalduvus (*tendency*) aga seletabki seda, et ideaalne Duverger' tasakaal ei ole kindel fakt, vaid tihti on olemas kalduvus selle, ehk kaheparteisüsteemi poole. Sellega seoses toodavad ühemandaadilised piirkonnad poliitiliselt kahepoolset võitlust. Kalduvusi on analüüsitud liiga järgalt, liiga palju on keskendutud sellele, kas olemasolev olukord on lähedal eeldatavale keskpunktile. Tasakaaluolekut peaks mõistma nii, et sellesse on poliitiliselt lihtne siseneda, aga sellest on suhteliselt raske lahkuda. See tähendab, et näiteks valimissüsteemi muutmise korral ei peaks lootma, et esimesel valimisel saavutatakse kohe soovitud tasakaal, vaid peaks keskenduma hoopis pikemale ajale, see tähendab mitmele valimisele, mille puhul on trend kaheparteisüsteemi tekkimise poole selgemalt näha. Analüüsides ainult esimesi valimisi või teatud valimisi, võib tulemus väga eksitav olla (Reed 2001: 314-315).

Itaalias võeti 1993. aastal kasutusele majoritaarne paralleelne segasüsteem, see tähendab, et kasutusel on nii suhteline enamushääletus kui ka proportsionaalne valimissüsteem (Reed 2001: 312). Duverger' reegli toimimist on näiteks Itaalia puhul võimalik paremini näha, kui kohalike valimistulemusi analüüsides keskendutakse pigem kandidaatide arvule, mitte poliitiliste parteide

arvule ning kasutatakse mitte niivõrd staatilist, kuivõrd dünaamilist lähenemist. Staatiline lähenemise puhul uuritakse, kui lähedal on hetkel olev olukord tasakaalule, ehk näiteks kui lähedal on olukord ühel kohalikul valimisel Duverger' tasakaalule. Dünaamiline käsitlemise puhul analüüsitakse pikemat aega ehk mitmeid valimisi ja jälgitakse trende, mis viitavad, kui suur on surve näiteks kaheparteisüsteemi tekkimise poole. Reed on uurinud Itaalia puhul kahte valimist pärast süsteemimuutust ja seetõttu on ta näinud ka selgemalt Duverger' reegli kehtimist piirkondlikul tasandil. (Reed 2001: 314).

Võrreldes Itaalia enamushääletuse piirkondades 1994. ja 1996. aasta valimiste tulemusi, täpsemalt, millise häälteprotsendi kaks esimest kandidaati piirkonnas said, selgus, et 81,3% nendest piirkondadest liikus kaheparteisüsteemi poole (Reed 2001: 318).

1.3 Duverger' reegli kriitika

Duverger' reegli kritiseerijaid on olnud ilmselt rohkem, kui selle toetajaid.

1. Duverger' reegli neli põhilist metodoloogilist viga on välja toonud Aaron B. Wildavsky.

Esimeseks veaks on väide, et erinevates kultuurides on olemas üldised jõud, mis peaksid viima sarnaste asjade kordumiseni. Paraku on alati olemas kõrvalekaldeid, mille selgitamine ei ole võimalik, sest selgitused kehtivad tegelikult ainult konkreetse juhtumi kohta.

Teiseks veaks on see, et Duverger üritab suruda kõike ühte või kahte suuremasse tendentsi ja fenomenid, mis juhtuvad nende tendentside väliselt, on kõrvalekalded, mis vajavad erilist seletust.

Kolmas viga seisneb selles, et tihti on ebakõlad tegelike leidude ja hüpoteetiliste skeemide vahel üritatud ära seletada lihtsalt teiste faktoritega. See tähendab aga seda, et analüüsi on väga raske kritiseerida ja seda ei saa ka ümber lükata.

Neljas viga on kohatu konkreetsus, see tähendab, et järeldused on kaheldavad, kuna on jäetud tähelepanuta see, mis jäetakse konkreetselt uurimusest välja. Sellise kaheldava järelduse puhul on järeldused keerulistele probleemidele liiga otsesed ja ühekülgised ja need ei arvesta paraku mitmete erinevate teguritega (Wildavsky 1959: 305).

Duverger' reegli sõnastus teeb selle eriliselt rabadaks, kuna selle reegli suhtes on võimalik leida niivõrd palju erandeid. Duverger' l oli küll õigus rõhutada seda, et tema järeldused on suhteliselt õrnad, aga ta ei saa vältida järelduste täpset sõnastamist, mis võimaldaks nende testimist. Duverger

peaks selgelt välja tooma selle, millistel juhtudel on võimalik tema järeldusi teoreetiliselt ümber lükata (Wildavsky 1959: 308).

Kaheparteisüsteemi uurimisel tuleb kõrvale jätta Duverger' reegel, ehk see, et kaheparteisüsteem on loomulik ja keskenduda rohkem uurimismaterjalile ja muudele andmetele. Samuti tuleb uurida, miks mõnedes piirkondades toetatakse ühte parteid rohkem kui teisi, kas seda põhjustab näiteks ühetaolisus erinevates faktorites, mis võivad piirkonnal olla, nagu näiteks kultuur, rass või ajalooline taust. Wildavsky arvates ei saa võtta asja nii üheselt ja tuleb arvestada ka teiste teguritega (Wildavsky 1959: 309).

Igal riigil on olemas omad majanduslikud ja sotsiaalsed faktorid ning ei saa olla üldiseid teoreetilisi struktuure, mis suudaksid piisavalt nendega arvestada. Kui jätta need faktorid üldse kõrvale, saab analüüsi teha vaid väga pinnapealseid tegureid arvestades, nagu näiteks, milline on partei korraldus, palju parteisid on üldse ja milline on hääletuse tüüp (Wildavsky 1959: 310).

Poliitilisi parteisid on õigem hinnata selle järgi, mida nende tegevus ühiskonnale kaasa toob, mitte kasutades väga pinnapealseid tegureid (Wildavsky 1959: 317).

2. Duverger' reeglile heidetakse ette, et see ei arvesta tegelikke valimistulemusi.

Alan Ware on esitanud oma uurimuses kolm põhjust, miks Duverger' seadus ei ole nii hea, kui arvatakse (Ware 1996: 191).

Esiteks, lihthäälteenamuse ja kaheparteisüsteemi vahel ei ole otsest reaalselt tugevat seost. Näiteks Kanada puhul sai kaheparteisüsteemi lugeda otseselt toimivaks ainult Teise maailmasõjani. (Ware 1996: 191).

Teiseks, kuigi riigid, kus dualism on tugev, kasutavad enamusvalimissüsteemi, siis pigem kehtib see just ühiskondades, kus on olemas kindel lõhestatuse joon ja sellepärast nad ka jätkavad enamusvalimissüsteemiga. Liikumine kaheparteisüsteemi poole ei saa toimuda ainult valimisüsteemi muutmise tulemusel, vaid lisaks peab olema ka mõni teine faktor. Teiseks faktoriks võib olla riigis valitsev väga killustatud parteisüsteem. Näiteks Prantsusmaa Kolmanda Vabariigis (1870-1940) valitsesid mittesidusad ja kohalikud parteid, mis olid osad väga killustatud parteisüsteemis, ning valimissüsteemi muutmise ei oleks viinud sellise kaheparteisüsteemini, nagu 1996. aastal Uus-Meremaal (Ware 1996: 192).

Kolmandaks põhjuseks on Duverger' nimetatud mehaaniline tegur, s.o parteid, kes on saanud valimistel näiteks kolmanda või madalama koha, on tihti alaesindatud, ehk need on parteid, kelle valimistel saadud häälte protsent ei vasta kuidagi nende saadud kohtadega. See mehaaniline tegur töötab siiski ainult siis, kui kolmandatel või enamatel parteidel ei ole olemas tugevat piirkondlikku baasi. Kui aga parteil on olemas tugev piirkondlik baas, on tal ka suurem võimalus olla esindatud. Näiteks oli Kanada Uuel Demokraatlikul Parteil enne totaalset põrumist 1993. aasta parlamendivalimistel olemas toetus neljas suuremas provintsis. Nad said regulaarselt lausa 16-20% kõikidest häältest ja selle tulemusel ka 6,5-14% kohtadest parlamendis. Vastupidise näitena tõi ta aga Suurbritannia Liberaalsed Demokraadid (ja selle eellased), kellel on valimistel läinud hoopis halvemini, kuna nende hääled on jagunenud hoopis võrdsemalt üle riigi. Nemad on saanud näiteks 17-20% häältesaagi puhul Briti parlamendis vaid 3,5% kohtadest (Ware 1996: 192).

3. Duverger' reegel ei arvesta piisavalt valija ja parteide või kandidaatide käitumist.

Duverger on eeldanud, et esimesed kaks kandidaati või parteid saavad palju hääli, kuna valijad ei taha raisata enda häält kandidaadi peale, kellel pole võimalust võita. Valijad tahavad saada lühiajalist kasu ja nad on kursis kandidaatide ning nende võimalustega valimistel valituks osutada.

André Blais on aga leidnud, et see, kui tähtis partei poolt esitatud kandidaat lõpuks on, oleneb suuresti kandidaadist endast ja ka parteist, kes ta valimisnimekirja kannab. Tuleb eeldada, et kandidaadid tahavad võita ja nad on võimelised kandma ka kõiki kulusid, mis on valimistega soetud. Põhjus, miks kandidaatide või parteide arv peaks jõudma kaheni, on see, et kandidaadid suudavad aru saada, et valijad on otsustanud nende poolt strateegiliselt mitte hääletada ja ka valijad ise on võimelised mõistma, et teatud kandidaatidel ei ole võimalust osutada valituks (Blais 2016: 127).

Blais on läbi viinud uurimuse, et teha kindlaks Duverger' reegli paikapidavust. Selleks kasutas ta kolme riigi, kus kehtib suhteline enamusvalimise süsteem, valimiste andmeid. Nendeks on Kanada 2011. aasta, Suurbritannia 2015. aasta ja USA 2014. aasta ringkonna tasandi valimiste andmed. USA puhul on näha, et Duverger' reegel peab paika. Teise kahe riigi puhul on asi keerulisem. Kui USA puhul võis täheldada, et kaks tugevat (*viable*) kandidaati oli olemas 94% juhtudel, siis Kanada ja Suurbritannia puhul oli seda vähematel kui 5% juhtudel. Tugev kandidaat tähendab seda, et kandidaat on antud valimistel saanud vähemalt 5% häältest. Kuigi see tundub algul imelik et Suurbritannias ja Kanadas on ainult nii vähe reaalseid kandidaate, selgub andmeid uurides, et

nendes riikides on tugevaid kandidaate, ehk kandidaate, kes on valimistel saanud vähemalt 5% häältest, rohkem kui kaks. Piirkondlikul tasandil on kolm tugevat kandidaati Suurbritannias vastavalt 42,8% juhtudel ja Kanadas 56,4% juhtudel. USAs on võimalik näha kolme tugevat kandidaati piirkondlikul tasandil ainult 6% juhtudest. 38,7% juhtudel Suurbritannias ja 39% juhtudel Kanadas on võimalik näha ka nelja tõsist kandidaati. Kõige tüüpilisemaks võib siiski lugeda olukorda, kus kolmel kandidaadil on vähemalt 5% häältest. See näitab, et Duverger' reegel kehtib küll USAs, aga ei kehti Kanadas ja Suurbritannias (Blais 2016: 127-128).

On kaks peamist põhjust, miks sageli on olemas rohkem kui kaks parteid, kellel on rohkem kui 5% häältest.

Esimeseks põhjuseks võib pidada seda, et parteid liidrid peavad pikemas perspektiivis oluliseks ja kasulikuks seda, et valimiste ajal on igas piirkonnas esindatud nende partei kandidaadid isegi siis, kui neil pole võimalust võita. Valimistulemused neid otseselt ei huvita.

Teiseks põhjuseks on valijad, kellest teatud osa võib jätta oma nõrga partei maha, kuid suurem osa nendest jääb ikkagi oma parteid toetama. Valijatel on tihti võime ülehinnata oma partei võimalusi, samuti on paljudel olemas kindel eelistus oma partei suhtes, seetõttu ei ole teised parteid nende jaoks üldse atraktiivsed. Sellepärast on strateegilist mahajätmist vähem, kui Duverger on arvanud (Blais 2016: 128).

Duverger' reeglga saaks Blais nõustuda, kui see oleks sõnastatud nii, et suhtelise enamusevalimise korral on parteisüsteemis erakondade arv vähenenud (Blais 2016: 128).

Blais on oma artiklis kasutanud veel ühe uurimistöö andmeid, kus Blais ise koos Cartyga uuris valimisvalemite mõju parteide arvule. Ta võttis erilise vaatluse alla kolmandate ja enamate parteide hääletusaagi valimistel, et testida Duverger' reegli paikapidavust. Blais ja Carty leidsid, et keskmine hääleprotsent kolmandatele ja enamatele parteidele suhtelise enamushääletuse puhul nende andmestikus on 17%, kuid näiteks proportsionaalse esindatuse puhul on see lausa 36%. Blais leiab, et valimiskillustatus on suhtelise enamushääletuse puhul pea poole väiksem, kui proportsionaalse esindatuse puhul. See aga tähendab seda, et suhtelise enamushääletuse puhul saavad väiksemad parteid vähem hääli, kui proportsionaalse esindatuse puhul. See näitab, et teatud määral Duverger' reegel toimib (Blais 2016: 128-129).

4. Duverger' reegel ei arvesta riiklikul tasandil toimuvate valimiste mõju piirkondlikul tasandil toimuvatele valimistele ja vastupidi.

Seoseid Duverger' reegli ja üksikkandidaatidega piirkondade valimiste tulemuste vahel on uurinud Matthew M. Singer. Analüüsides 53 demokraatlikus riigis toimunud 6745 üksikkandidaadi piirkondlikku valimist (Singer 2013: 201) selgus, et enamushääletuse reeglit kasutades on tõenäolisem, et valimistel domineerivad pigem kaks suuremat parteid, kui süsteemis, kus toimuvad kahevoorulised enamushääletused. Samas ei leitud, et kahe partei domineerimine on täielik. Nimelt on piirkondlikud kolmandad parteid ikkagi olemas ja tugev etniline killustatus tekitab väiksemaid parteisid juurde ning see kehtib ka nende riikide puhul (Kanada, India ja Suurbritannia), mida võib lugeda Duverger' reegli eranditeks (Singer 2013: 218-219).

Piirkondlikul tasandil valimiste tulemused ei ole alati seotud ainult piirkondliku tasandi teguritega, vaid on seotud nii riiklikul tasandil kui ka muudes piirkondades valimistega. Kaheparteisüsteemi valimised riiklikul tasandil tugevdavad strateegilist hääletamist piirkondlikul tasandil ja piirkondades, kus kolmandad parteid on suutnud muutuda riigis konkurentsivõimeliseks, on neil suurem tõenäosus liikuda eemale Duverger' reeglist. Selle tõttu tunnevad ka kandidaadid, et kolmas partei on valimistel partei, millel on võimalus saada valituks esimese kahe hulka ja ka valijad saavad sellest aru (Singer 2013: 219).

India, Kanada ja Suurbritannia ei ole Duverger' reeglist kõrvale kaldunud detsentraliseerimise taseme, presidendi enamushääletuse puudumise või riigi rahva arvu pärast, sest neid tegureid võib lugeda niikuinii sellisteks, mis ei mõjuta eriti väikeste parteide toetust. Nimetatud kolmel riigil on aga olemas tõsised piirkondlikud erinevused parteisüsteemis, mis annab suuremale hulgale parteidele võimaluse saada hääli nii riiklikul tasandil kui ka piirkondlikul või kohalikul tasandil. Kuna kolmandatel parteidel on suhteliselt head võimalused piirkondlikult head valimistulemust saavutada, siis see tekitab kandidaatidel psühholoogilise efekti osaleda valimistel kahe tugevama partei vastu. Rohkemate kandidaatide osalemine valimistel tõstab parteide esindatust ja annab täiendavaid vahendeid valijate veenmiseks, et ka kolmandad parteid võivad olla valimistel reaalselt head valikud (Singer 2013: 219).

Duverger' reeglit ei saa siiski päris seaduseks pidada. Piirkondlikud protsessid ei mõjuta niivõrd poliitikute ja ka valijate kalkulatsioone valimistel. Samas tuleb tõdeda, et valimissüsteemide võrdlemisel toob kõige tõenäolisemalt kaheparteisüsteemi kaasa enamushääletus.

Enamushääletuse puhul käituvad nii valijad kui eliidid strateegiliselt ja see vähendab killustatust, mis aga haavab omakorda väiksemaid erakondi. Kokkuvõtlikult võibki öelda, et Duverger' reeglit tuleb võtta pigem kalduvusena, mitte seadusena (Singer 2013: 219-220).

5. John Gerring on uurinud, kuidas on väiksematel parteidel läinud suhtelise enamushääletuse korral alamkoja või ühekojalise parlamendi valimistel ning tulemused on väga huvitavad. Ta on leidnud, et enamushääletuse valimissüsteemi puhul on väikeste parteide sooritus olnud suuresti täiustatud etnilise mitmekesisuse, föderalismi, parlamentarismi, suure valimisvolatiilsuse, vähese partei organisatsiooni ja ka näiteks valimissüsteemi uudsuse ning demokraatia kasutuselevõtu poolt. Viimasena võib välja tuua ka majandusliku raskused, mis aitavad kaasa kolmandate parteide esilekerkimisele enamushääletuse puhul. Kõik need tegurid koostoimes toovad kolmandatele parteidele kasu, kuid mitte niivõrd eraldi võetuna (Gerring 2005: 96).

Kõige tähtsamaks peab Gerring järeldust, et föderalism võimendab väikeste parteide sooritust. See tuleneb tõenäoliselt sellest, et piirkondlike seadusandlike süsteemide eksisteerimine, eriti kui nad on kaitstud põhiseaduslikult, annab väiksematele parteidele piisavalt jõudu võitlemiseks üleriigiliselt hea tulemuse eest. Samas tuleb kohe välja tuua üks USAga seotud anomaalia. Nimelt on USA üks riikidest, kus föderalism on väga tugevalt juurdunud, kuid ometi ei ole seal kolmandad parteid föderalismi tõttu võimendatud olekus. Gerring märkis, et kuna ta uuris erinevaid ajajärke USA ajaloos, siis ilmselt on varasemalt olnud seal aeg, kui föderalism toetas kolmandaid parteisid (Gerring 2005: 97).

Poliitilised institutsioonid on väga tähtsal kohal väikeste parteide edukuse struktureerimisel. Samuti on poliitilised-institutsioonilised muutujad üldiselt hoopis tähtsamad kui majanduslikud või sotsioloogilised faktorid. Väikeste parteide esitus oleneb suuresti suurte parteide esitusest, ehk et väiksed parteid ei tee enamusvalimise süsteemis häid või halbu sooritusi niivõrd endast sõltuvalt, vaid pigem peavad suurparteidel olema ka mõned probleemid, et väikestel parteidel valimistel hästi läheks (Gerring 2005: 98- 99).

6. Grigori V. Golosov on oma uurimuses kirjutanud, et suhtelise enamusvalimise puhul annab hääle ja kohtade suhe eelise poliitilistele parteidele, millel on olemas tugevad piirkondlikud baasid ja teeb kahju parteidele, millel on üleriigiline toetus. (Golosov 2018: 123).

Golosov on leidnud, et parteid, mis said valimistel umbes 5% häältest, saavad kõige rohkem kasu piirkondlikest toetusbaasidest. See jääb kehtima kuni 30% häältest saanud parteideni. Samas suuremate parteide puhul kaotab see tähtsuse siis, kui häältesaak valimistel on 50% lähedal. Suurparteidele võib see muutuda isegi kahjulikuks. Näiteks kui partei, mis kokku saab üle 50% häältest, on seda saanud vaid mõnes piirkonnas, saab ta parlamendis vähem kohti kui see partei, mis on üleriigiliselt saanud sellise protsendi hääli (Golosov 2018: 125).

Golosov leiab, et suhtelise enamushääletuse korral peaksid kõik parteid keskenduma ikkagi piirkondlikule toetusele, kuna kunagi ei tea, millal sellest võib kasu olla. See kehtib ka suuremate parteide puhul. Partei üleriigiliselt tugevaks saamine on aeganõudev protsess ja üleriigiliseks parteiks saamine võtab tihti väga kaua aega ka tugevates demokraatlikes riikides (Golosov 2018: 126).

7. Caitlin Milazzo, Robert G. Moser ja Ethan Scheiner on ühisuurimuses kirjutanud, et suhtelise enamushääletuse puhul on parteide arvul ja sotsiaalsel mitmekesisusel seos. Sellest tulenevalt saab tõdeda, et kui varasemalt on pandud palju rõhku igasugustele piiravatele reeglitele, mis mõjutavad valimiskäitumist, siis tegelikult on nende mõju arvatust väiksem (Milazzo, Moser, & Scheiner 2018: 962).

Milazzo, Moser ja Scheiner on leidnud, et kuigi tavaliselt viib mitmekesisus selleni, et valimistel on rohkem parteisid, siis näiteks etnilise mitmekesisuse puhul see paika ei pea. Piirkondades, kus on etniline mitmekesisus, on märgata, et valimistel osalevate kandidaatide arv väheneb. Kuigi USA on erand, siis suurenev sotsiaalne mitmekesisus suurendab parteide arvu rohkem, kui seda suhtelisest enamushääletusest tulenev kaheparteisüsteemi teooria lubaks (Milazzo, Moser, & Scheiner 2018: 963).

Lisaks kinnitab Milazzo, Moseri ja Scheineri uurimus, et sageli ei piira enamushääletus piirkondliku taseme valimiste parteide arvu kaheni. Sotsiaalne mitmekesisus pigem nõrgestab enamusvalimise reegleid (Milazzo, Moser, & Scheiner 2018: 963). Korrelatsioon parteide arvu ja sotsiaalse mitmekesisuse vahel seisneb selles, et paljud valijad, isegi suhtelise enamushääletuse puhul, ei vaheta oma eelistust isegi siis, kui valimisreeglid annavad neile põhjuse nii käituda (Milazzo, Moser, & Scheiner 2018: 965).

2. Kanada parteisüsteem 2000-2010

2.1 Suuremad parteid Kanada parlamendis ja nende valimistulemused

Kanada parteisüsteemis on enamasti täheldatavad kaks suuremat parteid ja kolmas ning neljas arvestatav partei. Kaks domineerivat parteid on vasak-tsentrismlikud liberaalid ja parem-tsentrismlikud konservatiivid. Alates 1980-ndatest võib pidada kolmandaks tugevamaks parteiks Uut Demokraatlikku Parteid ja neljas partei on olnud Quebeci Blokk (The Canadian Guide 2019).

Kanada Liberaalne Partei ehk lühidalt liberaalid on kõige vanem ja edukam partei Kanadas. Tänapäevast liberaalset parteid võib pidada sotsiaalselt progressiivseks, aga samas fiskaalselt ehk rahanduslikult konservatiivseks. Liberaalid toetavad erinevaid õigusi samasoolistele, õigust abordiks jne (The Canadian Guide 2019).

Kanada Konservatiivse Partei ehk lühidalt konservatiivide ajalugu on aga hoopis värvikam. Praegune Kanada Konservatiivne Partei tekkis alles 2003. aastal, kui tolleaegne Progressiivne Konservatiivne Partei ja Kanada Allianssi Partei (varasemalt Kanada Reformipartei) otsustasid tugeva partei loomiseks ühineda. Konservatiivid toetavad väiksemat valitsust, madalaid makse, tugevat sõjaväge, tugevat õigusriiki ja traditsioonilisi väärtuseid (The Canadian Guide 2019).

Uus Demokraatlik Partei ehk lühidalt demokraadid saavad valimistel enamasti kolmanda koha parlamendis, erandina suutsid nad 2011. aasta Kanada parlamendivalimistel saada teise koha. Uut Demokraatlikku Parteid võib pidada tänapäeval sotsiaaldemokraatiat pooldavaks parteiks. Neid võib võrrelda liberaalidega, aga nad on agressiivsemad teemadel, mis puudutavad näiteks rikaste ja suurkorporatsioonide maksustamist ning ka loodushoidu (The Canadian Guide 2019).

Quebeci Blokk on Kanada juhtiv separatistlik partei. Quebeci Blokk toetab Quebeci eraldamist Kanadast ja on olnud tihti esindatud Kanada parlamendis neljanda või isegi kolmanda parteina. Quebeci Blokk ei ole kunagi kuulunud Kanada valitsusesse. Quebeci Blokk on vasakpoolne erakond ja huvitaval kombel peetakse Quebeci ka üheks kõige vasakpoolsemaks regiooniks Põhja-Ameerikas (Canadian... 2019).

Kanada parlamendis on aastatel 2000-2015 kokku olnud enamasti 308 kohta (v.a 2000. aasta, kui kohti oli 301, 2015. aasta, kui kohti oli 338).

Eespool on viidates Duverger'le märgitud, et suhtelise enamusvalimise süsteem aitab kaasa kaheparteilise parlamendi kujunemisele. Alljärgnevas tabelis 1 esitatud andmete põhjal ei ole võimalik ajavahemikus 2000-2010 toimunud valimistel seda tendentsi otseselt täheldada.

Tabel 1. Valimistulemused Kanada parlamendivalimistel 2000-2019

Valimiste aasta	I partei, kohtade arv parlamendis	II partei, kohtade arv parlamendis	III partei, kohtade arv parlamendis	IV partei, kohtade arv parlamendis	V partei, kohtade arv parlamendis
2000	Liberaalid (172)	Kanada Allianss (66)	Quebeci Blokk (38)	Uus Demokraatlik Partei (13)	Progressiivsed Konservatiivid (12)
2004	Liberaalid (135)	Konservatiivid (99)	Quebeci Blokk (54)	Uus Demokraatlik Partei (19)	Teised (1)
2006	Konservatiivid (124)	Liberaalid (103)	Quebeci Blokk (51)	Uus Demokraatlik Partei (29)	Teised (1)
2008	Konservatiivid (143)	Liberaalid (76)	Quebeci Blokk (50)	Uus Demokraatlik Partei (37)	Teised (2)
2011	Konservatiivid (167)	Uus Demokraatlik Partei (102)	Liberaalid (34)	Quebeci Blokk (4)	Rohelised (1)
2015	Liberaalid (184)	Konservatiivid (99)	Uus Demokraatlik Partei (44)	Quebeci Blokk (10)	Rohelised (1)
2019	Liberaalid (157)	Konservatiivid (121)	Quebeci Blokk (32)	Uus Demokraatlik Partei (24)	Rohelised (3)

Allikas: (Carr 2019)

Alljärgnev tabel 2 iseloomustab täpsemalt valimistulemusi esimese, teise ning kolmandate ja enamate parteide lõikes. 1990-ndate aastatel valimistulemuste väljatoomine on vajalik selleks, et läbi viia uurimus Kanada tegeliku sisekogutoodangu (SKT) ja kolmandate parteide osakaalu vahel

kolmel erineval perioodil, eesmärgiga teha kindlaks, kas riigi majandusliku olukorra ja kolmandate parteide osakaalu suuruse vahel Kanada parlamendis on olemas seos.

Tabel 2. Valimistulemused Kanada parlamendivalimistel 1993-2019

Valimiste aasta	I partei kohad parlamendis, protsent kohtade üldarvust	II partei kohad parlamendis, protsent kohtade üldarvust	Kolmandate ja enamate parteide kohad parlamendis, protsent kohtade üldarvust
1993	Liberaalid 177 (60%)	Quebeci Blokk 54 (18,3%)	Ülejäänud parteid 64 (21,7%)
1997	Liberaalid 155 (51,5%)	Kanada Reformipartei 60 (19,9%)	Ülejäänud parteid 86 (28,6%)
2000	Liberaalid 172 (57,1%)	Konservatiivid 66 (21,9%)	Ülejäänud parteid 63 (20,9%)
2004	Liberaalid 135 (43,8%)	Konservatiivid 99 (32,1%)	Ülejäänud parteid 74 (24,1%)
2006	Konservatiivid 124 (40,3%)	Liberaalid 103 (33,4%)	Ülejäänud parteid 81 (26,3%)
2008	Konservatiivid 143 (46,4%)	Liberaalid 76 (24,7%)	Ülejäänud parteid 89 (28,9%)
2011	Konservatiivid 167 (54,2%)	Uus Demokraatlik Partei 102 (33,1%)	Ülejäänud parteid 39 (12,7%)
2015	Liberaalid 184 (54,4%)	Konservatiivid 99 (29,3%)	Ülejäänud parteid 55 (16,3%)

Allikas: (Álvarez-Rivera 2019)

Alljärgnevalt uuritakse Kanadat kui riiki, kus kasutatakse FPTP hääletusmeetodit ja analüüsitakse Kanada parlamendivalimiste tulemusi ja selgitada välja põhjused, mis on viinud 2004., 2006. ja 2008. aasta valimistel kolmandate ja enamate parteid suure parlamendikohtade arvuni.

2.2 Valimistulemusi mõjutavad faktorid

2.2.1 Majanduslikud põhjused

Seoseid majandusliku olukorra ja valimiste vahel on uuritud ülemaailmselt väga põhjalikult. On leitud, et valimistulemused on otseselt seotud valitseva partei juhtimise ajal toimuvate muutustega. Gerald H. Kramer on välja toonud, et valimistulemusi ei saa pidada ainult valijate harjumuste, valimisreklaamide või poliitilise retoorika tulemiks. Üheks tähtsaimaks mõjutajaks peetakse ka majanduslikke kõikumisi ja seda eriti USA kongressi valimistel, kus on selgelt näha, et

majanduslikult head ajad aitavad tugevalt võimul olevat parteid ja majanduslik langus aitab hoopis opositsioonis olevat parteid. Kui vaadata, millised muutujad on valijatele tähtsad majanduslikus mõttes, siis selleks on Kramer arvates just reaalselt saadav tulu, teised muutujad nagu inflatsiooni suurus või töötuse määr ei olegi niivõrd tähtsad (Kramer 1971: 140-141).

Samas on olemas sellele arvamusele vastupidiseid arvamusi. Morris P. Fiorina arvates on pigem just poliitikud need, kes reageerivad tugevamalt majanduslike faktorite halvenemisele või paranemisele. Valijad küll reageerivad hääletades riigi või ülemaailmsele majanduslangusele, kuid väiksemad kõikumised inflatsioonis ja töötuses ei mõjuta nende otsuseid. Kui Kramer nägi USA kongressi valimiste puhul seost majanduslike olude ja poliitilise toetuse vahel, siis Fiorina on leidnud, et kuigi selline tegur nagu riigi majanduslik seisund võib mõjutada valimistulemusi, peaks siiski keskenduma ka teistele teguritele. Fiorina tõi näitena 1968. aasta valimised USA-s, kus valijate hinnang tolelaegsele presidendile Lyndon B. Johnsonile mõjutas tugevalt ka kongressi valimist. Ta leidis, et sellised probleemid nagu kodanikuõigused, Vietnami sõda ja ka näiteks diplomaatiline saamatus mõjutasid valimisi rohkem, kui majanduslikud põhjused (Fiorina 1978: 440-441).

Ülemaailmseid uurimusi on tehtud ka majandusliku hääletamise kohta. Näiteks võib välja tuua G. Bingham Powell, Jr ja Guy D. Whitteni uurimuse majandusliku olukorra ja valimiste seosest, arvestades ka riikide poliitilise kontekstiga. Nende arvates tuleb töötuse ja inflatsiooni mõju teada saamiseks võtta arvesse ka võimuloleva valitsuse partisanlust. Parempoolse valitsuse korral saab see suurema poolehoiu siis, kui inflatsioon riigis on väike. Tsentristide ja vasakpoolsete toetusprotsent ei paista väga olevat mõjutatud inflatsioonist. Tsentristid ja vasakpoolsed saavad tugeva eelise just siis, kui töötusprotsent on madal ja kaotavad selle siis, kui töötusprotsent on kõrgem. Huvitava faktina toodi välja, et vähemusvalitsustel on väiksem tõenäosus kaotada hääli valimistel, kui enamusvalitsustel (Powell, Whitten 1993: 409-410).

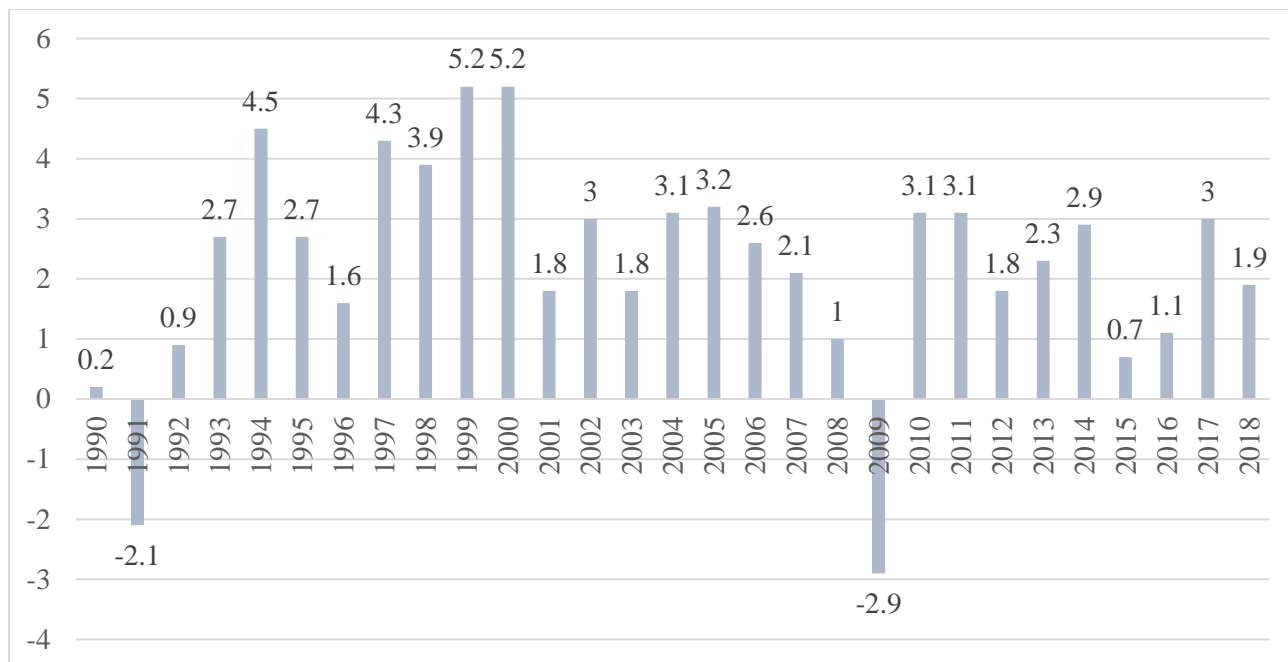
Eraldi on uuritud, kuidas majanduslikud põhjused on mõjutanud Kanada valimistulemusi. Andrea M.L. Perrella on leidnud oma uurimuses, et Kanadas toob rahulolematuse esile kolmandate ja enamate parteide tõusu valimiste ajal ja seetõttu kaotavad kaks esimest suurt parteid hääli. Üllatuslik on see, et kuigi Kanadas on kasutusel pluraalne enamussüsteem, mis peaks aitama kaasa suurte ja tsentristlike erakondade valimisele, siis tegelikkuses saavad kolmandad ja enamad parteid sageli ikkagi palju hääli (Perrella 2005: 335).

Perrella peab peamiseks rahulolematuse allikaks just valijate majanduslikke raskusi, sest teised rahulolematuse põhjused tekivad ja kaovad, kuid majanduslikud põhjused mõjutavad inimesi igal valimisel (Perrella 2005: 335). Ta on nimetanud oma uurimuses Seymour M. Lipseti ja Maurice Pinardi, kes on toonud välja seosed majanduslike raskuste ja kolmandate ja enamate parteide toetuse vahel (Perrella 2005: 336).

Lipset on leidnud, et üheks stabiilse valitsussüsteemi peamiseks omaduseks on võime säilitada terve ja võimekas majandus. See aitab hoida ka valitsussüsteemi legitiimsust. Nendeks inimgruppideks, kes otsustavad tihti valida kahe peamise partei asemel kolmanda, on just sellised grupid, nagu näiteks talunikud või kaevurid (Perrella 2005: 336). Nii nagu Lipset täheldas juba 50 aastat tagasi, võib täheldada ka praegu, et sageli on ühiskonnas valitsuse osas eriliselt kriitilised just talunikud või kaevurid, sest nende elu mõjutavad suuresti valitsuse otsused, nagu näiteks toetuste jagamine või kaevandatavate maavarade vajadus. Rahulolematud inimesed, kes on sama huvigrupi osalised, mobiliseeruvad poliitiliselt paremini, kui need, kes ei ole (Perrella 2005: 337).

Ka Maurice Pinard on leidnud, et valijad, kes elavad majanduslikult probleemsetes piirkondades, hääletavad pigem kolmandate erakondade poolt, kuna peavoolu erakonnad teevad nende arvates olukorra parandamiseks liiga vähe. Ta tõi näiteks Kanada juhtumi, kus majanduslikes raskustes olevad Quebeci valijad otsustasid peavoolu erakondade, liberaalide ja progressiivsete konservatiivide asemel hääletada Sotsiaalse Krediidide Partei poolt. Rahulolematust ei tekita otseselt vaesus, sest tihti ei huvitu vaesed inimesed poliitikast üldse, vaid uue poliitilise liikumise toetamiseni viib pigem majandusliku olukorra muutumine halvemuse poole (Perrella 2005: 337).

Perrella viis läbi uurimuse seoste leidmiseks majanduslike tingimuste ja kolmandate parteide toetuse vahel Kanadas. Selleks kasutas ta 1979., 1980., 1984., 1988., 1993., 1997. ja 2000. aasta valimiste tulemusi ning lisaks ka Kanada provintside majanduslikke andmeid 1969.-2000. aastani (Perrella 2005: 345). Uurimuses leidis ta, et toetusprotsent valitsevale erakonnale on seotud lühiajaliste majanduslike muutustega. Töötusmäära tõus üle ühe aasta vähendab toetust valitsevale erakonnale. Pikemaajalisem majanduslik langus on seotud toetusega kolmandatele parteidele. Sellega kinnitas ta ka Lipseti teooriat, mis seob valitsuse legitiimsuse riigi üldise jõukustasemega (Perrella 2005: 352).

Joonis 1. Kanada tegeliku sisekogutoodangu kasv aastatel 1990-2018 (protsentides)

Allikas: (IMF 2019)

Joonisel 1 ja tabelis 2 (vt lk 20) esitatud andmete alusel saab teha uurimuse kolme erineva perioodi kohta Kanadas – 1990-ndad, 2000-ndad ja 2010-ndad aastad. 2000-ndad aastad on ka selle töö uurimisperiood, mille puhul keskendutakse kolmele sellel perioodil toimunud valimisele.

1990-ndatel aastatel, täpsemalt 1993. ja 1997. aastal toimunud Kanada parlamendivalimistel on toimunud osaliselt klassikaline kaheparteisüsteem, see tähendab, et üks erakond on olnud valimistel absoluutses ülekaalus. Samas on olnud sellel perioodil tugev ka kolmandate ja enamate parteide esindus. Majanduslikud näitajad ehk tegelik SKT on olnud samal perioodil üldiselt kõrge, kuigi mitte alati.

2000-ndate aastate periood on peamine ka antud uurimuses. Uurides Kanada 2004., 2006. ja 2008. aasta valimisi ja kolmandate parteide esindatust parlamendis sellel perioodil, on näha, et majanduslikud kasvunäitajad on võrreldes 1990-ndate aastate perioodiga olnud madalad, ehk antud perioodil tegelik SKT kasv on madal. Samas on kolmandad ja enamad parteid saanud valimistel suurema osa häältest, kusjuures suurematest parteidest ei ole ükski saanud absoluutset ülekaalu. See kinnitab teoreetikute arusaamasid kaheparteisüsteemi hõlbust, et nõrga majandusliku kasvu ajal on kolmandate ja enamate parteide toetusprotsent valimistel suur.

2010-ndatel aastatel on majanduslikud kasvunäitajad olnud madalad, ehk tegelik SKT kasv on olnud madal, aga ometi on valimiste tulemused teised, kui 2000-ndatel aastatel. Kanada 2011. ja 2015. aasta parlamendivalimistel on võimalik selgelt täheldada tagasipöördumist klassikalise kaheparteisüsteemi poole. Kuna majanduslike näitajate poolest on nii 2000-ndate aastate periood kui ka 2010-ndate aastate periood väga sarnane (välja arvatud 2009. aasta, millal Kanada tegelik SKT kasvu asemel langes tunduvalt), siis sellel perioodil ei saa otseselt kinnitada hüpoteesi, et kolmandate ja enamate parteide toetuse suurus on seotud riigi majandusliku edukusega.

Kui vaadata trendi tegeliku SKT kasvu ning kolmandate ja enamate parteide toetuse vahel, siis Kanada puhul võib eelnimetatud perioodide tulemuste põhjal öelda, et seos majandusliku nõrkuse ja kolmandate parteide suure toetusprotsendi vahel on nõrk, aga siiski teatud määral täheldatav. On näha, et vaatluse all oleval perioodil, s.o 2004–2008 valimiste ajal on majanduslik kasv olnud suhteliselt rahulik, aga kolmandate ja enamate parteide osakaal Kanada parlamendivalimistel on olnud suur. Samas 1990-ndatel aastatel on olnud valimistel ühel parteil absoluutne häälteenamus, aga ka kolmandad ja enamad parteid on saanud palju hääli. Ka on majandus olnud antud perioodil kõige tugevam vaadeldavatest perioodidest. Järelikult läheb kõik see kokku ka teooria osas esitatud seisukohtadega ja Perrella käsitlusega mingil määral.

Teooria osas on välja toodud, et majandusliku raskused aitavad kaasa kolmandate parteide esilekerkimisele enamushääletuse puhul. Seda on näha nõrgalt ka Kanada puhul. Nii Perrella kui ka antud töös läbi viidud uurimuse tulemus on see, et kolmandate ja enamate parteide kohtade arv parlamendis on üldiselt suurenenud, kui majandusel on läinud halvemini.

2.2.2 Etnilised probleemid

Kanadas on olnud etnilised probleemid tähtsal kohal juba pikemat aega. Peamine etniline probleem Kanadas tuleneb Quebeci provintsist, millel on eriline seisund oma keele tõttu, nimelt räägib valdav osa elanikest prantsuse keelt ja prantsuse keel on ka Quebeci ametlik keel. Siinjuures peab märkima, et Kanadas on ametlikult kaks riigikeelt: inglise ja prantsuse keel. Lisaks teeb Quebec Kanada eriliseks selle tõttu, et riikidest, kus esineb suhteline enamusvalimise süsteem, on Kanada üks suurima rahvusliku vähemusega riike maailmas, kus on kasutusel rahvusvähemuse keel riigikeelena. Ajavahemikus 2000–2010 toimunud Quebeci kohalikel valimistel on näha tugevat etniliste parteide osakaalu.

Kui vaadata mujal maailmas üldisemalt, siis etniliselt on Kanadaga võrreldav riik Belgia, kus on sarnane keeleline eraldatus. Kuigi nende kahe riigi valismehhanismid ei ole sarnased, siis etnilise sarnasuse saab välja tuua küll.

Bardi ja Mair on märkinud, et Belgias ei eksisteeri üldiselt poliitilisel tasandil parteisüsteemi. See tuleneb just selle tõttu, et keelelised lahknevused on niivõrd suured, et vähemalt riiklikul tasemel ei ole erilist võitlust kahte suurimasse keelelisse gruppi kuuluva partei vahel. Need kaks suurt gruppi on hollandi keelelisse gruppi kuuluvad Flandria parteid ja prantsuse keelelisse gruppi kuuluvad Vallooni parteid (Bardi & Mair 2008: 154-155).

Mõistmaks paremini seoseid Kanada etnilise probleemi ja kolmandate ja enamate parteide suure osakaalu vahel parlamendis, tuleb vaadelda ka Quebeci kohalikke valimisi perioodil 2000-2010.

Alljärgnevas tabelis 3 on näha 2003., 2007. ja 2008. aastal toimunud Quebeci kohalike valimiste tulemused. Quebeci rahvussamblis on kokku 125 kohta (Élections Québec 2019).

Tabel 3. Valimistulemused Quebeci kohalikel valimistel 2003-2008

Valimiste aasta	I partei, kohtade arv rahvussamblis	II partei, kohtade arv rahvussamblis	III partei, kohtade arv rahvussamblis	IV partei, kohtade arv rahvussamblis
2003	Quebeci Liberaalne Partei 76	Parti Québécois 45	Action démocratique du Québec/Équipe Mario Dumont 4	-
2007	Quebeci Liberaalne Partei 48	Action démocratique du Québec/Équipe Mario Dumont 41	Parti Québécois 36	-
2008	Quebeci Liberaalne Partei 66	Parti Québécois 51	Action démocratique du Québec/Équipe Mario Dumont 7	Québec solidaire 1

Allikas: (Élections Québec 2019).

Järgnevalt selgitan lühidalt parteide seisukohti.

Quebeci Liberaalne Partei on sotsiaalprogressiivne ja toetab föderalismi. See tähendab, et ta toetab Quebeci kuulumist Kanadasse (Makarenko 2007).

Parti Québécois on vasakpoolne poliitiline partei, mis toetab Quebecile suveräänsust ja eraldumist provintsina Kanadast (Makarenko 2007).

Action démocratique du Québec on paremtsentrismlik erakond, mis toetab vähesemat valitsuse rolli sotsiaal- ja majandusteemadel ja Quebeci autonoomiat Kanada rahvusriigis, mitte täielikku eraldumist (Makarenko 2007).

Québec solidaire on progressiivne vasakpoolne erakond, kes toetab Quebeci Kanadast eraldumist (Lavallée 2018).

Kui vaadata eelnimetatud kolme valimise tulemusi, siis selgub, et kuigi Quebecis on etniline probleem olemas, on liberaalne partei siiski kõik valimised võitnud. Tugeva tulemuse on teinud ka Parti Québécois, kes on saanud kahel valimisel teise koha ja suure arvu kohti Quebeci rahvussammas. Kuna see partei on koos Québec solidaire üks populaarsematest parteidest, mis soovib Quebeci eraldamist Kanadast, siis võib öelda, et etniline killustatus Quebecis on olemas. Kui vaadata täpsemalt 2007. aasta valimisi, kus Parti Québécois kaotas Action démocratique du Québecile teise koha, siis mõlemad parteid toetavad suuremat autonoomiat Quebecile, ainult Parti Québécois tahab eraldada Quebeci Kanadast. Valimistulemustest jäeldub, et Quebeci valijatel on küll soov olla suuremal või vähemal määral autonoomne ja saada endale juurde õigusi ja tunnustust, kuid Kanadast päris eraldumist valdav osa valijatest siiski ei soovi.

Quebeci juhtum sobib käsitlemiseks nii antud teemas etnilise probleemina kui ka järgmises teemas föderaliseerimise raskusena.

Scott Pruyers on leidnud, et inglise keelt kõnelevates Kanada piirkondades oli suurtel ja traditsioonilistel parteidel suhteliselt ühtlane toetus ja nad said tegeleda üleriigiliste probleemidega ning teha endale reklaami üleriiklikus võtmes. Kuna parempoolsed parteid olid liitunud üksteisega ühtseks parteiks, siis suurenes ka selle partei üleriigilisus. Samas oli aga selgelt eraldiseisvaks osaks Quebec, kus toetus Quebeci Bloki vastu oli suur ja seetõttu pidid teised üleriigilised parteid muutma enda taktikat, et ka seal hääli saada (Pruyers 2014: 40).

Analüüsides 2008. aasta valimiste reklaame, on näha, et nii konservatiivid, liberaalid kui ka uued demokraadid kasutasid Quebecis prantsuskeelseid reklaame, mis olid mõeldud otseselt Quebeci elanikele ja teised osad Kanadast seda ei näinud. Mujal said parteid teha inglisekeelseid reklaame, mis kõnetas suuremat osa Kanada elanikkonnast (Pruyers 2014: 40).

Quebecit tuleb käsitleda eraldi valimispiirkonnana, kus võitlevad teistsugused parteid ja kus arutatakse hoopis teistsuguseid probleeme ja murekohti kui mujal Kanadas. Samas on ülejäänud riigis toimunud 2000-ndatel aastatel pigem see, et parteid olid muutunud üleriigilisemaks (Pruysers 2014: 40). Kanada poliitikat antud ajavahemikul tulebki näha selliselt, et on olemas üleriiklik süsteem, mis on inglise keelt kõnelevas Kanadas ja eraldi enamjaolt prantsuse keelt kõnelev Quebeci piirkondlik süsteem. 1990-ndatel aastatel toimunud kaks valimist (1993 ja 1997) olid ülemineku aastad ja 1993. aastat võib lugeda aastaks, millal Kanada varasem parteisüsteem kukkus kokku, sest nendel valimistel said suure osa hääli kaks uut poliitilist parteid - Quebeci Blokk ja Reformipartei. 2000-ndate aastate valimistel on Kanada poliitika järjest stabiliseerunud ja riigis on tekkinud kaks piirkonda, kus kehtib küll sama valimisüsteem, kuid tulemused on drastiliselt erinevad (Pruysers 2014: 41).

Quebecki Bloki populaarsus oli aastatel 2000-2010 kolmanda parteina parlamendis üsna suur. Siin võib püstitada hüpoteesi, et Quebeci bloki tugev toetus sellel kümnendil oli tingitud suuresti 1995. aastal toimunud Quebeci rahvahääletuse tulemusest, mille puhul küll Quebec ei saanud iseseisvust, aga samas oli selle vastu hääletajaid vaid 50,6% (Gall 2015).

2.2.3 Föderaliseerimisraskused

Kanadas on olnud probleemiks föderaliseerimisraskused. Seal võib täheldada piirkondi, kus inimesed tunnevad ennast alavääristatuna ja see tekitab pingeid, mis viivad selleni, et inimesed teevad nendes piirkondades valimistel osaledes otsuseid, mis ei kattu suuresti üleriigiliselt tehtavate otsustega.

Föderaliseerimisraskusi aitab seletada Bardi ja Mairi kirjeldus horisontaalsetest erisustest, Horisontaalne erisus aitab seletada süsteeme, kus on olemas piirkondlik autonoomia või ka süsteeme, kus on föderalism. Sellistes süsteemides on olemas selgelt defineeritud õigused ja pädevused erinevatel valitsemise tasanditel ja samas on nendes süsteemides olemas ka tugeva erisusega föderaaalsed allüksused (Bardi, Mair 2008: 157).

Erinevad föderaaalsed allüksused ja regioonid võivad luua enda siseselt eraldi parteisüsteeme, mis võivad erineda tugevalt föderaaalsest või riiklikust tasemest. Regionaalsel tasandil võib esineda mitu poliitilist osalist, mis on küll tähtsad kohalikul tasemel, aga mitte üleriiklikul tasemel. Kohalik parteisüsteem võib olla hoopis erinev. Selline erinevus on lisaks Quebeci provintsile ka Hispaanias asuvas Baski provintsis. Isegi kui riiklikul ja kohalikul tasemel võivad parteid näida

samad, siis võivad erineda nende strateegiad ja nad võivad toetada hoopis teistsuguseid koalitsiooni lahendusi, kui näiteks riiklikul tasemel (Bardi, Mair 2008: 157).

Kolmandate parteide tõusust Kanada 1993. aasta föderaalsetel valimistel on kirjutanud ka Eric Belanger. 1993. aasta valimistel sai Quebeci Blokk Quebecis 49% häältest, Reformipartei sai lääne provintsidest 38% häältest. See tõus selgitab kolmandate parteide suurt toetust ka käesolevas töös käsitletaval ajaperioodil. Ka kümme aastat hiljem, s.o 2000ndate aastate alguses, oli Quebeci Blokil suur arv kohti parlamendis (Belanger 2004: 581). Reformipartei lagunes 2000. aastal ja muutus Kanada Allianssiks, mis püsis parteina kuni 2003. aastani. 2003. aastal liitusid nad progressiivsete konservatiividega ühiseks Kanada Konservatiivide Parteiks (Harrison 2014).

Belanger on oma uurimuses toonud välja Maurice Pinardi uurimuse põhjuste kohta, miks 1962. aasta föderaalsetel valimistel sai Quebecis Sotsiaalse Krediidide Partei nii palju hääli. Tema arvates olid Pinardi uuritud 1962. aasta valimised ja tema enda uuritud 1993. aasta valimised väga sarnased. Mõlematel valimistel kerkisid esile kolmandad ja enamad parteid ja mõlemad valimised toimusid majanduslikult suhteliselt rasketel aegadel (Belanger 2004: 581-582).

Lisaks majanduslikele põhjustele on Belanger välja toonud ka teisi põhjuseid, miks Reformipartei ja Quebeci Blokk on saanud valijate hulgas sellise toetuse. Ühe põhjusena nimetas ta pikaaegset võõrandumist, mida parteid esindavad piirkonnad on tundnud. Teiseks süvenesid etno-keelelised probleemid pärast seda, kui 1990. aastal ei ratifitseeritud Meech Lake põhiseaduslikku kokkulepet, mille sisuks oli Quebeci tunnustamine eraldiseisva osana Kanada föderatsioonis. See viis ka Quebeci Bloki tekkeni (Belanger 2004: 585-586).

Võõrandumist võib pidada ka föderalismi kriisiks – osad tunnevad ennast alavääristatuna ja tahavad saada rohkem tunnustust.

Samalaadseid probleeme on olnud ka teistes Kanada piirkondades. Kanada läänepoolsemate alade valijad tundsid, et nende huvid ei ole Kanada poliitilisel maastikul üldisemalt esindatud ning Reformipartei tekkiski selleks, et anda valijatele võimalus valida kedagi, kes neid reaalselt riiklikus poliitikas esindaks. Uue partei tekkimiseks andis tõuke ka ühe kaitseprojekti lepingu andmine Montreali firmale, kuigi Kanada läänepoolse Winnipegi firma pakkumist loeti odavamaks ja tehniliselt paremaks (Belanger 2004: 586).

Reformipartei toetus on Lääne-Kanadas suur sellepärast, et üks suur traditsiooniline partei oli inimeste arvates nõrk, et olla konkurent teisele traditsioonilisele parteile. Ühe partei domineerimine Kanadas tähendas seda, et Lääne regioonide inimesed toetasid pigem Reformiparteid, kui valimistel teise koha saanud traditsioonilist parteid. Samas Quebeci Bloki puhul ei olnud see nii, sest Quebeci iseseisvuse toetamine oli just peamine põhjus, miks selle partei poolt hääletati (Belanger 2004: 590).

Belanger ei leidnud majandusraskuste ja kolmandate parteide toetuse vahel erilist seost ja pidas poliitilist ebavõrdsust valijatele hoopis tähtsamaks, kui nende endi finantsseisu või valitsuse majanduspoliitikat. Pigem võivad kolmandad parteid jätta majanduslikud probleemid kõrvale ja tõsta selle asemel esile muud probleemid, näiteks poliitilise kõrvalejätuse probleemi (Belanger 2004: 590-591).

Analüüsides alljärgnevas tabelis 4 esitatud ajaperioodi, s.o 2000.-2008. aastal toimunud parlamendivalimisi Kanada erinevates piirkondades, võib tõdeda, et otsest kõrvalejätuse tunnet võib täheldada põhiliselt ainult Quebecis, kus separatistlik erakond Quebeci Blokk on saanud kõigil neljal valimisel väga suure arvu hääli ja vastavalt sellele ka palju kohti parlamendis. Ontario provints on kõige suurema elanikkonnaga ja kui jätta Quebec kõrvale, siis tuleb teist kahte piirkonda vaadata kui kõrvalekaldeid Ontariost, kus on kaks üleriigilist parteid saanud alati suure osa häältest ja kolmandad parteid ei ole väga esindatud. Teises kahes piirkonnas ei ole võimalik täheldada ka sellist kalduvust, nagu Quebecis, kuna võitnud on üks suurest üleriiklikust parteist, kas siis liberaalid või konservatiivid. Samas tuleb silmas pidada, et Kanada preeria piirkonnas ja Vaikse ookeani piirkonnas sai 2000. aastal palju hääli Kanada Allianss, mis oli varasemalt Belangeri poolt mainitud Reformipartei. Pärast liitus Kanada Allianss progressiivsete konservatiividega 2003. aastal Kanada Konservatiivseks Parteiks, mis osales juba 2004. aasta valimistel ja on Kanada Konservatiivseks Partei püsima jäänud. Kuna konservatiivid on saanud Kanada preeria ja Vaikse ookeani piirkonnas väga suure osa häältest, siis võib pidada ka nende piirkondade valijaid suurema tunnustuse soovijateks. Kuigi Kanada eri piirkondades ei ole tabeli 4 järgi võimalik täheldada eriliselt tugevat kolmandate parteide poolt hääletamist, on tabeli 2 (vt lk 20) kohaselt võimalik üleriigiliselt täheldada suurt kolmandate ja enamate parteide toetust.

Tabel 4. Kanada parlamendivalimised piirkondade kaupa 2000-2008

Valimis- piirkond	Valimiste aasta, partei koht valimisel, kohtade arv parlamendis			
	2000	2004	2006	2008
Quebec	1. Quebeci Blokk (38) 2. Liberaalid (36) 3. Progressiivsed konservatiivid (1)	1. Quebeci Blokk (54) 2. Liberaalid (21)	1. Quebeci Blokk (51) 2. Liberaalid (13) 3. Konservatiivid (10) 4. Teised (1)	1. Quebeci Blokk (50) 2. Liberaalid (13) 3. Konservatiivid (10) 4. Uus Demokraatlik Partei (1) 5. Teised (1)
Atlandi provintsid (New Brunswick, Newfoundland ja Labrador, Nova Scotia ja Prints Edwardi saar)	1. Liberaalid (19) 2. Progressiivsed konservatiivid (9) 3. Uus Demokraatlik Partei (4)	1. Liberaalid (22) 2. Konservatiivid (7) 3. Uus Demokraatlik Partei (3)	1. Liberaalid (20) 2. Konservatiivid (9) 3. Uus Demokraatlik Partei (3)	1. Liberaalid (14) 2. Konservatiivid (10) 3. Uus Demokraatlik Partei (4) 4. Teised (1)
Preeria piirkond (Alberta, Saskatchewan, Manitoba)	1. Kanada Allianss (37) 2. Liberaalid (9) 3. Uus Demokraatlik Partei (6) 4. Progressiivsed konservatiivid (2)	1. Konservatiivid (46) 2. Liberaalid (6) 3. Uus Demokraatlik Partei (4)	1. Konservatiivid (48) 2. Liberaalid (5) 3. Uus Demokraatlik Partei (3)	1. Konservatiivid (48) 2. Uus Demokraatlik Partei (5) 3. Liberaalid (2)
Vaikse ookeani piirkond (British Columbia)	1. Kanada Allianss (27) 2. Liberaalid (5) 3. Uus Demokraatlik Partei (2)	1. Konservatiivid (22) 2. Liberaalid (8) 3. Uus Demokraatlik Partei (5) 4. Teised (1)	1. Konservatiivid (17) 2. Uus Demokraatlik Partei (10) 3. Liberaalid (9)	1. Konservatiivid (22) 2. Uus Demokraatlik Partei (9) 3. Liberaalid (5)
Ontario	1. Liberaalid (100) 2. Kanada Allianss (2) 3. Uus Demokraatlik Partei (1)	1. Liberaalid (75) 2. Konservatiivid (24) 3. Uus Demokraatlik Partei (7)	1. Liberaalid (54) 2. Konservatiivid (40) 3. Uus Demokraatlik Partei (12)	1. Konservatiivid (51) 2. Liberaalid (38) 3. Uus Demokraatlik Partei (17)

Allikas: (Carr 2019)

2.2.4 Valijate taju

Valijate taju on hakatud uurima järjest rohkem. Valijate taju uuritakse tihti taktikalise või strateegilise hääletamise vaatenurgast. Taktikalise hääletamise ja suhtelise enamusvalimise seost on valimisüsteemide hulgast kõige enam uuritud.

Taktikalise hääletamise puhul on võimalik välja tuua kaks eraldi hääletajatüüpi. Üks on instrumentaalne hääletaja, kellel on lühiajalised põhjused nii hääletamiseks, ehk valija tahab mõjutada seda, kes tema ringkonnas võidab. Pikemas perspektiivis võib see isegi töötada vastu tema esimesele parteivalikule. Teine on taktikaline hääletaja, kes soovib, et tema antud häälest saaksid tema eelistatud partei või teised parteid aru, et nad peavad oma poliitilist kurssi muutma. Ta ei hooli ka sellest, et tema häääl läheb raisku (Riera 2016: 4).

Taktikalist hääletamist suhtelise enamusvalimise süsteemis suurendavad viis tegurit. Esiteks hääletavad mõlemad valijad taktikaliselt siis, kui huvi oma esimese valiku vastu väheneb. Valijad on nõus välja vahetama oma eelistuse, kui neile nende esimene valik enam ei meeldi. Näiteks Suurbritannias suureneb taktikaline hääletamine siis, kui valija poolehoid on nõrgem (Riera 2016: 11).

Teine tegur sarnaneb esimesega. Kui mõlema valija huvi teise eelistuse osas suureneb, siis hääletavad nad selle poolt.

Kolmanda teguri puhul on valija instrumentaalne hääletaja siis, kui tal on oletatava võitja partei vastu negatiivsed tunded. Samas hääletatakse taktikaliselt siis, kui piirkonna valimisel ei ole esiparteide hulgas erilisi eelistusi.

Neljanda teguri puhul on valija instrumentaalne hääletaja siis, kui ta näeb, et vahe kahe suurema partei vahel väheneb.

Viienda teguri puhul on valija rohkem instrumentaalne hääletaja siis, kui oodatav vahe kahe tema poolt eelistatuima partei vahel suureneb (Riera 2016: 12).

Kõik valijad ei pruugi õigesti tajuda parteide tugevust valimistel, sest nad ei tunne poliitikat sama palju, nad on liiga optimistlikud oma eelistatuima partei tugevuses valimistel või sõltub nende valik infoallikast, kust nad infot saavad (Riera 2016: 12). Instrumentaalsed hääletajad hääletavad oma eelistuse vastu pigem, kui vahe toetusprotsendis kahe partei vahel on väike või parteil on väike potentsiaal valituks osutuda (Riera 2016: 13).

Taktikaline hääletamine peaks FPTP hääletusmeetodi ehk suhtelise enamusvalimise süsteemi puhul pärssima kolmandate parteide arengut. Kolmandate parteide toetajatelt oodatakse seda, et

nad hääletavad parteide poolt, keda nad küll ei poolda, aga kellel on suurem võimalus saada valituks, et vältida nende kõige vähem eelistatud partei valituks saamist (Raymond 2018: 1).

Raymond uurib oma töös kolmandate parteide toetust Coxi neljanda seletuse kaudu. Esimese seletuse kohaselt on valijad keskendunud enda otsustes pigem pikemaajalistele tagajärgedele. Teise seletuse kohaselt on valijad liiga tugevalt enda esimese valiku poolt ja/või nad ei hooli eriti teistest valikutest, et hääletada taktikaliselt. Kolmande seletuse kohaselt arvavad valijad, et üks partei võidab kindlalt ja sellepärast ei olegi põhjust otseselt taktikaliseks hääletamiseks. Neljanda seletuse kohaselt ei taju valijad tihti, et partei, kelle poolt nad hääletavad, ei ole reaalselt võimeline valimisi võitma ja nende parim koht valimistel saab olla kas kolmas või isegi madalam koht. Samas on raske mõista, et kui valijate valitavad parteid saavad mitu valimist järjest kolmanda või madalama koha, miks nad ei taju nende valitud parteide võiduvõimalusi (Raymond 2018: 1).

Kuigi Kanadas on kasutusel FPTP hääletusmeetod, on seal mitmeparteisüsteem mitte ainult üleriigilisel tasandil, vaid ka kohalikul tasandil. Ajalooliselt on Kanadas enamasti võimal kas liberaalid või kesk-parempoolsed konservatiivid, kuid on olemas ka toetus näiteks Uuele Demokraatlikule Parteile, mis on tihti olnud võitluses kohtade pärast piirkonniti, kuigi enamasti pole nad eriti palju kohti saanud. Uuema kolmanda parteina on tekkinud ka Roheliste Partei, mis on astunud tugevalt kahe suurpartei kandadele. Kuigi piirkonniti võivad nii Uus Demokraatlik Partei ja ka Roheliste Partei valimised isegi võita, saavad nad üleriigiliselt siiski kolmanda või madalama koha (Raymond 2018: 2).

Tabel 5. Valijate taju oma partei kaotusvõimaluse suhtes 2006.-2011. aasta parlamendivalimistel protsentides

Valimiste aasta	Uus Demokraatlik Partei	Roheliste Partei	Liberaalid	Konservatiivid
2006	63%	94%	42%	38%
2008	65%	89%	28%	52%
2011	77%	94%	39%	44%

Allikas: (Raymond 2018, 2)

Raymond viis läbi uuringu Kanada 2006., 2008. ja 2011. aasta valimiste kohta. Uuringus arvestas ta valijate taju piirkondades, kus partei, kelle poolt nad hääletasid, sai kolmanda või madalama koha, samas kui valijatel oli võimalus hääletada taktikaliselt, s.t teoreetiliselt oli teisel parteil võimalus saada esikoht. Lisaks jättis ta välja valijad, kes tajusid, et ainult ühel parteil on piirkonnas

võimalik võita. Uuringu tulemused on esitatud tabelis 5. Enamus Uue Demokraatliku Partei ja Rohelise Partei valijatest said aru, et nende parteil ei ole võimalust võita valimisi. Kõige paremini said sellest aru Roheliste Partei valijad, kellest 2006. aastal tajus seda õigesti 94%, 2008. aastal 89% ja 2011. aastal 94%. Uue Demokraatliku Partei puhul tajus seda 2006. aasta valimistel 63%, 2008. aastal 65% ja 2011. aastal 77% valijatest (Raymond 2018: 2).

Liberaalide ja konservatiivide poolt hääletanute puhul oli huvitav see, et näiteks konservatiivide puhul said 2006. aastal 38%, 2008. aastal 52% ja 2011. aastal 44% hääletajatest aru, et nende valitud partei võib jääda kolmandaks või saada isegi madalama koha, liberaalide puhul tajusid seda 2006. aastal 42%, 2008. aastal 28% ja 2011. aastal 39% hääletajatest (Raymond 2018: 2).

Tulemused näitavad seda, et ilmselgelt teavad väiksemate ja mittetraditsiooniliste parteide poolt hääletajad, et nende valitud parteil ei ole erilist võimalust saada head kohta, aga ometi nad hääletavad selle poolt. Samuti näitab see ka seda, et taktikalist hääletamist ei toimu sellisel määral, nagu FPTP süsteemis eeldatakse (Raymond 2018: 2).

Lisaks kinnitasid Raymondi poolt läbi viidud uurimise tulemused seda, et valijad, kes tugevalt toetasid ühte või teist parteid, nägid teisi parteisid nõrgemana, kui nad tegelikult olid. Piirkondades, kus valimistel oli teise ja kolmanda koha erakonnad saanud suhteliselt võrdselt hääli, oli ka valijate tajuhälvem selles osas, milline partei saab valimistel esimese või teise koha (Raymond 2018: 4). Kanada valimisüsteemis ei toimu niivõrd tugevat taktikalist hääletamist, vaid inimesed hääletavad pigem selle poolt, kes neile kõige rohkem meeldib. See aitab seletada kolmandate ja enamate parteide suurt kohtade arvu parlamendis ajavahemikus 2004-2008 toimunud kolmel valimisel.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö peamiseks uurimisülesandeks oli selgitada välja, miks on Kanada parlamendis olnud 2000-ndatel aastatel niivõrd suur kolmandate ja enamate parteide osakaal. Selleks analüüsiti Kanada 2004., 2006. ja 2008. aasta parlamendivalimiste tulemusi. Nimetatud aastatel toimunud valimistel võis täheldada otsest kõrvalekaldumist parlamentlikust kaheparteisüsteemist, kuna ükski partei ei saanud absoluutset enamust ning samas oli kolmandate ja enamate erakondade osakaal parlamendis väga kõrge.

Töö esimeses peatükis ehk teoreetilises osas on esitatud mitmeid erinevaid käsitlusi parteisüsteemide ja suhtelise enamushääletuse kohta. Peamiselt on käsitletud Maurice Duverger' uurimust ja tema kuulsat Duverger' reeglit, mille kohaselt peaks suhtelise enamusvalimise süsteem viima reeglina kaheparteisüsteemi tekkeni. Samuti sai leitud kolm peamist täiendust Duverger' reeglile.

1. Valimistulemusi võib mõjutada valimisringkonna magnituud.
2. Suhtelise enamusvalimissüsteemi puhul on erakondi parlamendis vähem, kui proportsionaalse valimissüsteemi korral ja enamushääletuse korral on valijad rohkem kursis riikliku poliitilise süsteemiga, kui kohaliku või piirkondliku poliitilise süsteemiga.
3. Duverger' reegel esitab kalduvusi, mitte kindlaid fakte. Duverger' reegli toimimist on võimalik paremini näha, kui kohalike valimistulemusi analüüsides keskendutakse pigem kandidaatide arvule, mitte poliitiliste parteide arvule ning kasutatakse mitte niivõrd staatilist, kuivõrd dünaamilist lähenemist.

Esimese peatükis käsitleti ka Duverger' reegli suhtes tehtud kriitikat, mida on tehtud rohkem, kui temaga nõustatud. Esiteks on välja toodud Duverger' reegli neli metodoloogilist viga, mis lühidalt on järgmised:

- 1) väide, et erinevates kultuurides on olemas üldised jõud, mis peaksid viima sarnaste asjade kordumiseni, ei kehti alati, sest alati on olemas kõrvalekalded;
- 2) üritatakse suruda kõike ühte või kahte suuremasse tendentsi ja fenomenid, mis juhtuvad nende tendentside väliselt, on kõrvalekalded, mis vajavad erilist seletust;

3) tihti on ebakõlad tegelike leidude ja hüpoteetiliste skeemide vahel üritatud ära seletada lihtsalt teiste faktoritega, seetõttu on analüüsi väga raske kritiseerida või ümber lükata;

4) kohatu konkreetlus, s.t et järeldused on kaheldavad, kuna on jäetud tähelepanuta see, mis jäetakse konkreetset uurimusest välja.

Samuti on heidetud ette, et Duverger' reegel ei arvesta tegelike valimistulemustega, ei arvesta piisavalt valija ja parteide või kandidaatide käitumist ning ei arvesta riiklikul tasandil toimuvate valimiste mõju piirkondlikul tasandil toimuvatele valimistele ja vastupidi.

Töö teises peatükis ehk empiirilises osas on analüüsitud nelja võimalikku peamist põhjust, miks eelnimetatud kolmel valimisel on kolmandad ja enamad parteid saanud niivõrd palju hääli. Nendeks on:

1) majanduslikud põhjused. Teooria kohaselt peaks kolmandate ja enamate parteide toetus suurenema siis, kui majandusel läheb halvasti. Uurides erinevatel perioodidel seost tegeliku SKT kasvu protsendi ning kolmanda ja enamate parteide toetusprotsendi vahel, võis teatud trendi nende kahe näitaja vahel täheldada, aga pigem oli see ikkagi nõrk;

2) etnilised probleemid. Teooria kohaselt peaks kolmandate ja enamate parteide suurem toetus tulenema etnilistest probleemidest. Etnilised probleemid on kõige teravamad Kanada Quebeci provintsis, kus valdavalt on kasutusel prantsuse keel, mis on ka provintsi ametlikuks keeleks. Seal toetati nii kohalikel valimistel kui ka üleriiklikel valimistel valdavalt parteisid, kes toetavad provintsi suuremat autonoomiat või isegi eraldumist. Sellest sai püstitada hüpoteesi, et Quebeci Bloki toetus Kanada 2004., 2006. ja 2008. aasta parlamendivalimistel on olnud niivõrd suur just sellepärast, et 1995. aastal toimunud Quebeci rahvahääletus ei andnud küll Quebecile iseseisvust, aga samas oli aga sellele vastu hääletajaid vaid 50,6%;

3) föderaliseerimisraskused. Teooria kohaselt tuleneb kolmandate ja enamate parteide suur esindatus sellest, et osade piirkondade elanikud tunnevad ennast kõrvalejäetuna ja piisava tunnustusega ning seetõttu teevad nad valimistel valikuid, mis ei kattu üldiselt tehtavate hääletusotsustega. Kaheks peamiseks Kanada piirkonnaks, mille elanikud tundsid ennast kõrvalejäetuna ja piisava tunnustusega, oli just Quebeci provint, milles oli lisaks föderaliseerimisraskustele olemas ka etnilised probleemid, ja Kanada läänepoolsemad piirkonnad, kus valijad tundsid samuti, et nende huvid Kanada poliitilisel maastikul ei olnud üldisemalt

esindatud. Analüüsisdes Kanada viie erineva valimispiirkonna valimistulemusi võis otseselt kõrvalejätuse tunnet täheldada Quebecis, kus Quebeci Blokk on teinud tugeva tulemuse. Ka lääne poolses Kanada preerias ja Vaikse ookeani piirkonnas oli 2004., 2006. ja 2008. aasta valimistel väga tugev toetus konservatiividele. Konservatiivid olid kuni 2003. aastani 2 erinevat parteid, Kanada Allianss, kes toetas läänepoolsemate regioonide õigusi ja progressiivsed konservatiivid. Sellepärast võib toetust konservatiividele neil valimistel nendes regioonides vaadata kui toetust suurema tunnustuse saamiseks Kanada poliitikas;

4) valijate taju. Teooria kohaselt hääletab valija suhtelise enamusvalimise puhul taktikaliselt, ehk eelkõige partei poolt, kellel on võimalus saada valituks. Kuigi Kanadas oodatakse, et valija hääletab suhtelise enamusvalimise puhul taktikaliselt, ehk parteide poolt, kellel on võimalus saada valituks, saavad kolmandad ja enamad parteid siiski palju hääli. Uurimusest selgus, et Kanada valimisüsteemis ei toimu niivõrd tugevat taktikalist hääletamist, vaid inimesed hääletavad pigem selle poolt, kes neile kõige rohkem meeldib.

Kokkuvõtteks võib öelda, et Kanada kolmandate ja enamate parteide suure toetuse peamisteks põhjusteks on etnilised probleemid ja föderaliseerimisraskused. Seos majanduslike põhjustega on suhteliselt nõrk ning valijad hääletavad pigem meeldivuse järgi kui taktikaliselt ja see aitab seletada ka kolmandate ja enamate parteide kohtade suurt arvu parlamendis.

Kasutatud kirjandus

- Álvarez-Rivera**, Manuel. 2019. „Federal Elections in Canada – Elections to the House of Commons.“ *Election Resources*. <http://electionresources.org/ca/> (külastatud 26.12.2019).
- Bardi**, Luciano. **Mair**, Peter. 2008. „The Parameters of Party Systems.“ *Party Politics* 14(2): 147-166.
- Belanger**, Eric. 2004. „The Rise of Third Parties in the 1993 Canadian Federal Election: Pinard Revisited.“ *Canadian Journal of Political Science* 37(3): 581-594.
- Blais**, André. 2016. „Is Duverger’s law valid?“ *French Politics* 14(1): 126-130.
- Carr**, Adam. 2019. „Canada.“ *Psephos: Adam Carr's Electoral Archive*. <http://psephos.adam-carr.net/countries/c/canada/> (külastatud 15.12.2019).
- Duverger**, Maurice. 1964. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. London: Methuen. 1-439.
- Élections Québec**. 2019. „General Elections“ 2019. <https://www.electionsquebec.qc.ca/english/provincial/election-results/general-elections.php?e=3&s=2#s> (külastatud 19.12.2019).
- Fiorina**, Morris P. 1978. „Retrospective Voting in American National Elections: a Micro-Analysis.“ *American Journal of Political Science* 22(2): 426-443.
- Gall**, Gerald L. 2015. „Québec Referendum (1995).“ *The Canadian Encyclopedia*. <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/quebec-referendum-1995> (külastatud 25.12.2019).
- Gerring**, John. 2005. „Minor Parties in Plurality Electoral Systems.“ *Party politics* 11(1): 79-107.
- Golosov**, Grigorii V. 2018. „Party Nationalization and Translation of Votes into Seats Under Single-Member Plurality Electoral Rules.“ *Party Politics* 24(2): 118-128.
- Harrison**, Trevor W. 2014. „Canadian Alliance.“ *The Canadian Encyclopedia*. <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/canadian-alliance> (külastatud 18.12.2019).
- Kramer**, Gerald H. 1971. „Short-Term Fluctuations in U.S. Voting Behaviour, 1896-1964.“ *The American Political Science Review* 65(1): 131-143.
- Lavallée**, Josiane. 2018. „Québec Solidaire“ *The Canadian Encyclopedia*. <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/quebec-solidaire> (külastatud 17.12.2019).
- Makarenko**, Jay. 2007. „2007 Quebec General Election.“ *Maple Leaf Web*. <https://www.mapleleafweb.com/features/2007-quebec-general-election.html> (külastatud 18.12.2019).
- Milazzo**, C., **Moser** R. G., & **Scheiner**, E. 2018. „Social Diversity Affects the Number of Parties Even Under First-Past-the-Post Rules.“ *Comparative Political Studies* 51(7): 938-974.

- Perrella**, Andrea M. L. 2005. „Long-Term Economic Hardship and Non-Mainstream Voting in Canada.“ *Canadian Journal of Political Science* 38(2): 335-357.
- Powell**, G. Bingham. **Whitten**, Guy D. 1993. „A Cross-National Analysis of Economic Voting: Taking Account of the Political Context.“ *American Journal of Political Science* 37(2): 391-414.
- Pruysers**, Scott. 2014. „Canadian Party Politics in the 2000s: a Re-examination of the Regionalization Thesis.“ *Canadian Political Science Review* 8 (1): 27-42.
- Rae**, Douglas W. 1967. *The Political Consequences of Electoral Laws*. New Haven and London: Yale University Press. 3-173.
- Raymond**, Christopher D. 2018. „Do Third-Party Supporters Recognize Their Party is Out of the Running? Evidence from Canada.“ *Research and Politics* 5(3): 1-5.
- Reed**, Steven R. 2001. „Duverger’s Law is Working in Italy.“ *Comparative Political Studies* 34(3): 312-327.
- Riera**, Pedro. 2016. *Tactical Voting*. Oxford: Oxford Handbooks Online. 1-29.
- Singer**, Matthew M. 2013. „Was Duverger Correct? Single-Member District Election Outcomes in Fifty-Three Countries.“ *British Journal of Political Science* 43 (1): 201-220.
- Taagepera**, Rein. **Shugart**, Matthew Soberg. 1989. *Häältest mandaatideni: valimissüsteemide mõjud ja mõjutajad II osa*. Tallinn: Eesti Majandusjuhtide Instituut. 57-209.
- The Canadian Guide**. 2019. „Canadian Political Parties.“ <https://thecanadaguide.com/government/political-parties/> (külastatud 16.12.2019).
- The International Monetary Fund (IMF)**. 2019. „Real GDP growth.“ https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/CAN (külastatud 17.12.2019).
- Ware**, Alan. 1996. *Political Parties and Party Systems*. New York: Oxford University Press. 1-435.
- Wildavsky**, Aaron B. 1959. „A Methodological Critique of Duverger’s Political Parties.“ *The Journal of Politics* 21(2): 303-318.

Political Consequences of the First-Past-the-Post Electoral System: Deviations on the Example of Canada (2004-2008)

Märt Saag

Summary

In this bachelor's thesis the main research task was to find out why in the 2000s Canada had such a high proportion of third and succeeding parties in parliament. For this I analysed Canada's 2004., 2006., and 2008. parliamentary election results. In these elections over these given years the deviation from parliamentary two-party system was observed, but no party managed to get absolute majority in these elections and at the same time third and succeeding parties had high proportion of seats in parliament.

In the first chapter, there are various approaches given about party systems and the first-past-the-post (FPTP) electoral system. The main theoretical author I have analysed is Maurice Duverger and his research book called "Political Parties" (1964), originally released in French as "Les Partis Politiques" (1951). There he has explained Duverger's rule, which states that countries with FPTP electoral system will tend to become two-party systems. In this thesis three additions were added to Duverger's rule.

1. Election results might be influenced by district magnitude.
2. With FPTP electoral system there are less parties in parliament than with proportional representation electoral system and with majority voting the voters are more informed about national level political system than about district level political system.
3. Duverger's rule represents tendencies and should not be considered as a fact. The operation of Duverger's rule can be witnessed better when researchers analysing district election results pay more attention to number of candidates not number of political parties and dynamic approach to analyse is used, rather than static one.

In the first chapter, the criticism of Duverger's rule was also examined. It should be noted that it seems that Duverger's law has been criticised more times than agreed with. 4 methodological mistakes of Duverger's rule can be noted.

1. Claim that in different cultures there are forces that should lead to repetition of phenomena is not always valid, because deviations always exist.

2. Everything is always pushed into one or two bigger tendencies and phenomena which happens outside of those tendencies are deviations, which require special explanation.
3. Often the discrepancies between real findings and hypothetical schemes are explained through other factors. That makes analysis hard to criticise and it is also not possible to refute that analysis.
4. Unfounded concreteness which means that conclusions are questionable, because things that are left out of research are not paid attention to.

It also has been alleged that Duverger's rule does not take into consideration real election results, does not consider voters and parties behaviour enough and in addition also doesn't take into consideration effects of national level elections to district level elections and vice versa.

In chapter 2 of this thesis, in the empirical part, there are analyzations of 4 different reasons that explain high proportion of seats won by third and succeeding parties in Canadian parliament after 2004., 2006. and 2008. elections.

1. Economic reasons. In theory, third and succeeding parties should have higher support when economic indicators are lower. Examining periods when elections were held and real Gross Domestic Product (GDP) growth percentage in relation to percentage of third and succeeding parties support there was slight relationship between these two factors. Overall it can be said that in Canada during this period economic reasons had little effect on third and succeeding parties support.
2. Ethnic problems. In theory, third and succeeding parties support should also come from ethnic problems and parties in Quebec take this factor into consideration. Ethnic problems in Canada are strongest in Quebec province, where French is mostly spoken. It is also sole official language there. In Quebec, there is support on national and local elections for parties that support higher autonomy to province or even separation from Canada. In relation to given research problem, hypothesis could be formulated that states that support for Quebec Bloc party in Canadian parliamentary elections in 2004., 2006., 2008. was because of Quebec referendum result, which was held in 1995, that wanted to obtain independence for Quebec. Result of the referendum was negative for separatists and it was lost because of tiniest of margins. Only 50,6% of voters were against independence from Canada.

3. Difficulties with federalization. In theory, third and succeeding parties representation should come from the fact that some regions feel left out and without enough recognition. That is why during elections voters of these regions make voting choices that do not correspond to choices made outside of it. Two main regions where citizens felt left out were Quebec province, where there are also previously mentioned ethnic issues and Western regions of Canada, where voters too felt that their interests are not represented enough on national level. When analysing 5 different electoral regions in Canada the result was such that the region that felt most left out was Quebec. Also, Canadian prairie and Pacific regions showed strong support for conservative party. Canadian Alliance, formally known as Reform Party of Canada merged with progressive conservatives into one big Conservative Party in 2003. Canadian Alliance had strong support in Western Canadian regions and it supported specifically Western Canadian interests.
4. Voters perception. In theory, electors should vote tactically in FPTP electoral system. This means that they should vote for party that has highest chance of getting elected. Even though in Canada this was also expected from voters, the reality was different. Voters still voted for third parties and it could be concluded that tactical voting is not strong in Canada and voters choose party that they feel most strongly about.

In conclusion, Canadian third and succeeding parties support relies, during given period (2004-2008), on ethnic issues and difficulties with federalization. Relationship between economic reasons and third and succeeding parties support was relatively weak and analysing voters' perception concluded that voters do not vote tactically but choose parties they themselves support the most, which helps to explain third and succeeding parties support during given period.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Märt Saag (isikukood _____) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Suhtelise enamusvalimise poliitilised tagajärjed: kõrvalekalded Kanada näitel (2004-2008)“, mille juhendaja on Rein Toomla (MA),

1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 06.01.2020

Märt Saag